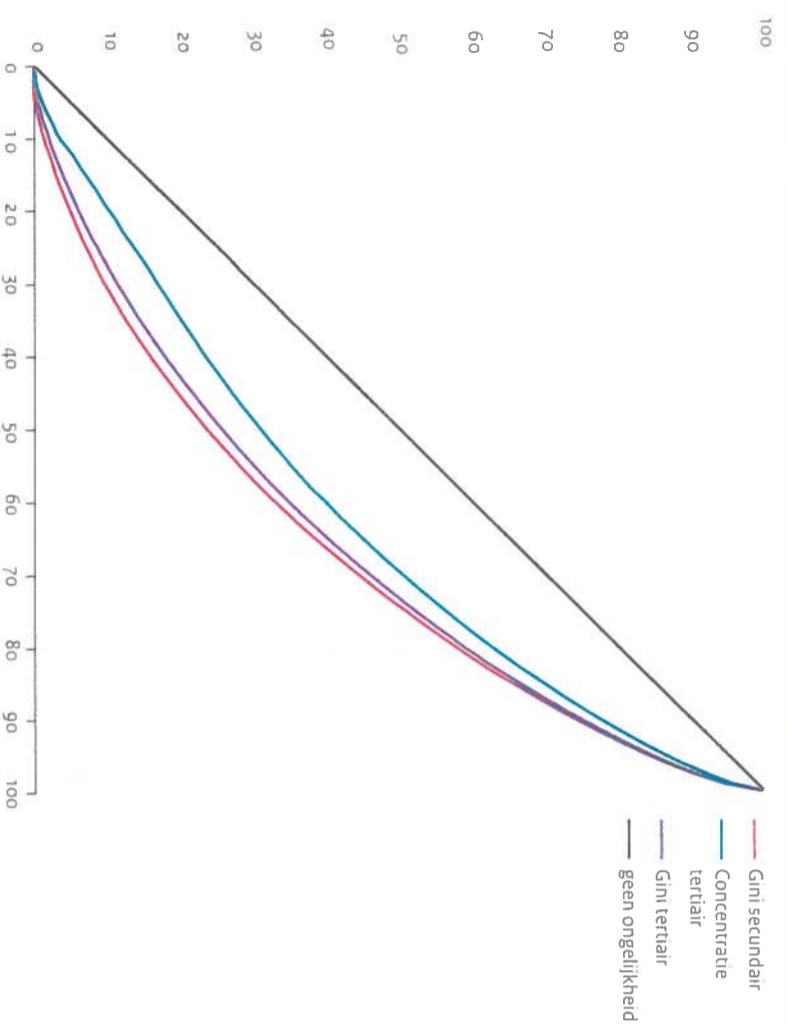

Gini- en concentratiecurves van het secundaire en tertiaire inkomen, naar percentielen^a, 2014

^a In de zorgverzekering hebben we in deze analyse het inkomen per huishouden berekend en deze vervolgens niet gecorrigeerd voor de totale verzekerde waarde in Nederland. Eerder deden we dit wel, omdat we de verdeling van het totale profijt van de zorgverzekering wilden laten zien. In navolgende paragrafen zijn we echter geïnteresseerd in de inkomensposities van afzonderlijke huishoudens. In dat geval is een correctie voor het macrobedrag minder zinnig.

Bron: scp (Iah'14)

Het secundaire inkomen is aanmerkelijk gelijkverdeeld dan het primaire inkomen. Verder valt op dat deze vermindering van de ongelijkheid tot stand komt met beperkte herschikking, wat een gevolg is van de sterke koppeling aan het inkomen van maatregelen in de secundaire sfeer. Het tertiaire inkomen is weliswaar iets gelijkverdeeld dan het secundaire inkomen, maar de ongelijkheidsreductie door de tertiaire overdrachten is aanmerkelijk kleiner dan die door de secundaire overdrachten. Wel vindt er nog een behoorlijke verticale herverdeling plaats in het tertiaire inkomen, maar deze wordt vrijwel geheel ongedaan gemaakt door de mate van herschikking die hierop volgt. Anders gezegd wordt er in het tertiaire inkomen veel geld overgedragen (zie ook hoofdstuk 2 t/m 10), maar deze overdrachten zijn vaak afhankelijk van andere zaken dan inkomensverschillen tussen huishoudens en hebben daarmee netto vrij weinig effect op de ongelijkheid van de

inkomensverdeling. Inhoudelijk is dit natuurlijk goed te duiden: het hebben van kinderen beïnvloedt de behoefte aan onderwijs, het ziek zijn beïnvloedt de behoefte aan zorg en de woonsituatie beïnvloedt het profijt van wonen. Het inkomen speelt hier uiteraard wel een rol in – veel sectoren kenden deename-effecten, die zulks deden vermoeden –, maar kent niet de strakke koppeling met het gebruik die geboden wordt door de wettelijke verplichting en de inkomensafhankelijkheid van sociale premies en de inkomstenbelasting, of door de voorwaarden voor inkomensondersteuning in de secundaire sfeer.

Verticale en horizontale herverdeling in de secundaire sfeer

In tabel 11.1 staan de resultaten uit figuur 11.5 gekwantificeerd en uitgesplitst naar onderliggende regelingen. Ten eerste presenteren we hier de Gini-coëfficiënten van de primaire-, secundaire- en tertiaire-inkomensverdeling, maar ook die van onderliggende regelingen. Voor de interpretatie van Gini-coëfficiënten is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat een Gini van 0 betekent dat er geen ongelijkheid is (in figuur 11.5 zou de Gini-lijn dan op de diagonaal liggen), terwijl een Gini van 1 betekent dat één huishouden al het inkomen heeft (de Gini-lijn in figuur 11.5 zou op de x-as liggen en bij het laatste huishouden rechts in de verdeling omhoog schieten naar de 100). Daarnaast bezien we in welke mate de uiteindelijke herverdeling van een regeling het gevolg is van de progressiviteit van de regeling of van herschikking door horizontale herverdeling (zie kader 11.1). Bij tabel 11.1 is een aantal opmerkingen te maken. Ten eerste hebben wij niet alle regelingen betrouwbaar uiteen kunnen leggen in een volume- en een progressiviteitsmaat, omdat er te veel negatieve inkomens in de verdeling aanwezig waren.¹¹⁹ Dit betreft de zorgpremie, de inkomstenbelasting, het secundaire inkomen, de gezinsondersteuning, het onderwijs, het nadeel van wonen, het nadeel van vervoer en het nadeel van gebonden heffingen. Ten tweede hebben wij de herverdelende werking van de eigen bijdragen in de langdurige zorg, de eigen bijdrage in de maatschappelijke ondersteuning, de eigen bijdrage in het onderwijs en de eigen bijdrage in juridische ondersteuning niet in kaart gebracht. Omdat wij deze hebben gesimuleerd met imperfecte data, achten wij de gegevens op microniveau niet betrouwbaar genoeg voor een dergelijke exercitie (zie ook hoofdstuk 4 en 5).

119 Het volume berekenen van een verdeling met plussen en minnen is wiskundig ingewikkeld: wat is immers het inkomensvolume van een verdeling van twee inkomens, één van 1000 euro en één van –1000 euro?

Tabel 11.1
 Verticale en horizontale herverdeling door regelingen in het primaire en secundaire inkomen, 2014

	Gini	ongelijkheids reductie (%)	verticale herverdeling	progressiviteit	relatief volume	horizontale herverdeling
primair inkomen	0,574					
primair + profijt bestaanszekerheid	0,559	3	0,020	0,853	0,024	-0,005
primair + profijt werkloosheid	0,566	1	0,011	0,627	0,018	-0,003
primair – premies werkloosheid	0,575	0	0,000	-0,013	0,022	0,000
primair + profijt arbeidsongeschikth.	0,559	3	0,021	0,883	0,025	-0,006
primair – premies arbeidsongeschikth.	0,575	0	0,000	-0,012	0,035	0,000
primair + profijt ouderdom	0,469	18	0,141	0,899	0,187	-0,035
primair – premies ouderdom	0,567	1	0,009	0,035	0,140	-0,002
primair – premies zorg	0,602	-5	-0,027	.	.	-0,001
primair – inkomstenbelasting	0,572	0	0,011	.	.	-0,009
secundair inkomen	0,374	35 ^a	0,258	.	.	-0,057
secundair + profijt zorgverzekering ^{b, c}	0,343	8	0,038	0,316	0,137	-0,007
secundair + profijt langdurige zorg ^b	0,372	0	0,049	0,846	0,062	-0,048
secundair + profijt maatsch. ondersteun. ^b	0,367	2	0,017	0,868	0,020	-0,010
secundair + profijt arbeidsondersteun.	0,369	1	0,007	0,374	0,013	-0,003
secundair + profijt gezinsondersteun.	0,375	0	0,005	.	.	-0,007
secundair + profijt juridische ondersteun. ^b	0,373	0	0,001	0,832	0,001	0,000
secundair + profijt financ. ondersteun.	0,372	1	0,002	0,895	0,002	0,000
secundair + profijt onderwijs ^b	0,384	-3	0,005	.	.	-0,015
secundair + profijt wonen	0,354	5	0,021	0,357	0,063	-0,002
secundair – nadeel wonen	0,375	0	-0,001	.	.	0,000

Tabel n.1:
(Vervolg)

	relatief	progressiviteit	verticale	ongelijkheids	Gini	reductie (%)	verticale	relatief	horizontale
	volume	progressiviteit	herverdeling	herverdeling	herverdeling	herverdeling	herverdeling	herverdeling	herverdeling
secundair + profijt sport, cultuur en recreatie	0,018	0,084	0,001	0	0,372	0	0,001	0,018	0,000
secundair + profijt vervoer			0,004	1	0,370	1	0,004	0,015	-0,001
secundair – nadeel vervoer			-0,002	-1	0,376	-1	-0,002		-0,001
secundair – nadeel geb. heffingen ^d			-0,017	-5	0,391	-5	-0,017		0,000
tertiair inkomen			0,115	12	0,329	12	0,115		-0,070

a Het effect van twee maatregelen tezamen op de inkomensongelijkheid is niet gelijk aan het effect van de twee maatregelen los van elkaar en opgeteld. Hierdoor tellen de percentages niet op tot de weergegeven 35%.

b Voor de nadelen van de zorgverzekering (eigen betalingen in het kader van het eigen risico), en de eigen bijdragen in de langdurige zorg, de maatschappelijke ondersteuning en het onderwijs hebben we de herverdeling niet bepaald, omdat dit niet betrouwbaar mogelijk was.

c In de zorgverzekering hebben we in deze analyse het inkomen per huishouden berekend en deze vervolgens niet gecorrigeerd voor de totale verzekerde waarde in Nederland. Eerder deden we dit wel, omdat we de verdeling van het totale profijt van de zorgverzekering wilden laten zien. In navolgende paragrafen zijn we echter geïnteresseerd in de inkomensposities van afzonderlijke huishoudens. In dat geval is een correctie voor het macrobedrag minder zinnig.

d BTW, assurantiebelasting, energibelasting en waterschapsbelasting.

Leesvoorbeld: het profijt van regelingen in het kader van bestaanszekerheid verkleint de ongelijkheid van het primaire inkomen van 0,574 tot 0,559, i.e. met 3%. Dit is het gevolg van een verticale herverdeling van 0,020 en een horizontale herverdeling van -0,005 (0,020 - 0,005 = 0,574 - 0,559 = 0,015). De verticale herverdeling is het gevolg van een progressiviteit van 0,853 (-1 = maximaal regressief, 0 = geen effect, 1 = maximaal progressief), waarmee een relatief volume van 0,024 herverdeeld wordt. De progressiviteit vermenigvuldigd met het volume geeft de verticale herverdeling. Dit is in deze tabel niet altijd het geval, doordat het volume benaderd is, maar niet wiskundig perfect bepaald. De progressiviteit en het relatieve volume zijn vergelijkbaar tussen regelingen: het profijt van werkloosheid is circa 0,226 minder progressief dan het profijt van bestaansrisico's, en het volume van bestaanszekerheid is 0,006 groter.

Bron: SCP (IAH'14)

In tabel 11.1 zien we onder andere dat het primaire inkomen een Gini-coëfficiënt kent van 0,574. Dit komt overeen met het relatief grote oppervlak tussen de Gini-lijn en de diagonaal in figuur 11.5 en duidt aan dat het primaire inkomen vrij ongelijk verdeeld is. Dat het secundaire inkomen aanmerkelijk gelijkjer verdeeld is, zien we aan de sterke daling van de Gini van het primaire inkomen met een totale herverdeling van 0,200 tot een Gini van 0,374 voor het secundaire inkomen. Wanneer we kijken naar de maten voor verticale en horizontale herverdeling, valt op dat de horizontale herverdeling hier relatief klein is. Dit ondersteunt het leidende principe van het draagkrachtbeginsel in de secundaire sfeer. Wanneer we de losse regelingen in het secundaire inkomen bezien, is het belangrijk om op te merken dat het bedrag dat met een regeling gemoed is, van invloed is op de herverdeling die de regeling teweeg kan brengen: de uitkeringen in het kader van bestaansrisico's hebben minder effect dan die in het kader van ouderdomsrisico's, doordat het bedrag dat in de laatste omgafte vele malen groter is. Inderdaad zien we in tabel 11.1 dat uitkeringen in het kader van ouderdomsrisico's 18 procentpunt van de 35% herverdeling in het secundaire traject verklaren. Met de uitkeringen in deze sector is immers een groot bedrag gemoed, dat grotendeels ten goede komt aan nulinkomens. Ook gecorrigeerd voor het grote volume zijn de uitkeringen in het kader van ouderdomsrisico's sterk progressief (0,899).

De uitkeringen in het kader van werkloosheidsrisico's, arbeidsongeschiktheidsrisico's en bestaanszekerheid hebben alle een negatief effect op de inkomensongelijkheid, waarbij de verticale herverdeling domineert. Hoewel er met deze regelingen aanmerkelijk minder geld gemoed is, hebben zij vergelijkbare progressiviteitsindices (0,853 voor bestaanszekerheid en 0,883 voor arbeidsongeschiktheid), of iets lagere dan die van de regelingen in het kader van ouderdomsrisico's (0,627 voor werkloosheid). Opvallend is dat de premies werkloosheid en arbeidsongeschiktheid licht regressief werken. Dit is een gevolg van de aftopping van die premies, waardoor de hoogste inkomens een relatief klein percentage van het primaire inkomen aan deze premies kwijt zijn.

De zorg werkt in de secundaire sfeer netto regressief, omdat we hier uitsluitend de premiezijde bezien, en de zorgtoeslag en de gezondheidsstoestand nog buiten beschouwing laten: de nominale premie betreft voor kleine inkomens immers een groter relatief bedrag, dat nog niet gecompenseerd wordt met de zorgtoeslag. Helaas kunnen we hier de progressiviteit niet scheiden van het volume, maar ook zonder deze scheiding kunnen we de aanwezigheid van regressiviteit van de zorgpremies vaststellen. Vooruitkijkend in de tabel zien we al wel dat hier een progressief profijt in de tertiaire sfeer tegenover staat. De herverdeling door de inkomstenbelasting valt op in tabel 11.1. We zouden immers verwachten dat de inkomstenbelasting sterk progressief is, omdat zij sterk drukt op huishoudens met een hoog inkomen. Hier speelt echter mee dat we de inkomstenbelasting afzetten tegen het primaire inkomen. Met onze benadering trekken we immers de inkomstenbelasting ook af van primaire nulinkomens, terwijl deze inkomens deze belasting feitelijk over ontvangen uitkeringen betalen. De heffing op huishoudens met een laag inkomen die hierdoor ontstaat, doet de heffing op hoge primaire inkomens weer vrijwel geheel teniet, ook al staat hier een nog veel grotere heffing op huishoudens met een hoog

inkomen tegenover. Wanneer we de inkomstenbelasting bij het belastbaar inkomen zouden optellen, waarover zij daadwerkelijk geheven wordt, zou de herverdeling door de inkomstenbelasting aanmerkelijk groter zijn.

Verticale en horizontale herverdeling in de tertiaire sfeer

Het tertiaire inkomen is gelijkler dan het secundaire inkomen, zij het dat dit verschil niet zo groot is als het verschil tussen het primaire en het secundaire inkomen. In het tertiaire inkomen valt de grote mate van herschikking op: 61% van de verkleining van de inkomensongelijkheid die het gevolg is van de verticale herverdeling, wordt door de horizontale herverdeling weer tenietgedaan.¹²⁰ Bij de evaluatie van horizontale herverdeling, of herschikking, in het tertiaire inkomen is vooral belangrijk in welke mate een regeling bepaalde specifieke groepen bedient: vooral regelingen die specifieke groepen (anders dan inkomensgroepen) bedienen met omvangrijke overdrachten, zullen een grote horizontale herverdeling teweegbrengen. In die zin is het niet verbazend dat het tertiaire inkomen een grotere horizontale herverdeling kent dan het secundaire inkomen. Voorzieningen in de tertiaire sfeer bestaan vaak voor andere doelen dan het ondervangen van inkomensrisico's, zoals regelingen in de secundaire sfeer plegen te doen.

De langdurige zorg is sterk progressief (0,846), maar de nivellerende effecten hiervan worden vrijwel geheel ongedaan gemaakt door de herschikking die vervolgens optreedt. Een kleine groep huishoudens heeft hier per huishouden een zeer groot gemiddeld profijt. Daarmee is de regeling zeer progressief, maar is het effect op de ongelijkheid toch heel beperkt doordat de ontvangers veel huishoudens met vergelijkbare inkomens passeren (horizontale herverdeling). De zorgverzekering is aanmerkelijk minder progressief (0,316), doordat het verzekerde schaderisico in de zorgverzekering vlakker verdeeld is dan het gebruik van langdurige zorg: de progressiviteit pikt hier voor een belangrijk deel ook het effect van de zorgtoeslag op. De horizontale herverdeling is hier beperkt, doordat onze verzekeringsbenadering stelt dat elk huishouden profijt kan hebben van het stelsel, ongeacht of er zorg gebruikt wordt. De herschikking is hierdoor aanmerkelijk minder dan in de langdurige zorg.

De maatschappelijke ondersteuning lijkt in haar dynamiek op de langdurige zorg: zij is behoorlijk progressief (0,868) ten gevolge van relatief grote overdrachten in het tweede deciel, die vervolgens resulteren in veel herschikking, zij het in mindere mate dan bij de langdurige zorg. De arbeidsmatige ondersteuning is licht progressief (0,374), doordat hier ook veel huishoudens met een middeninkomen gebruik van maken. Hierin onderscheidt de arbeidsmatige ondersteuning zich van de juridische en financiële ondersteuning, die expliciet op huishoudens met een laag inkomen zijn gericht. Deze regelingen zijn sterk progressief (0,832 voor juridische ondersteuning en 0,895 voor financiële ondersteuning)

¹²⁰ Niet weergegeven, maar uitgerekend als $\text{horizontaal/verticaal} = 0,070/0,115$.

en lijken qua grote progressiviteit en beperkte herschikking op de bijstand in de seculaire sfeer. De gezinsondersteuning konden we niet splitsen in een volume en een progressiviteitscomponent. Wel zien we dat deze regeling meer ongelijkheid genereert door herschikking dan gelijkheid door progressiviteit.

Het profijt van onderwijs vergroot de inkomensongelijkheid, wat het gevolg is van een grote horizontale herverdeling en dus van het feit dat huishoudens met kinderen meer gebruik maken dan huishoudens zonder kinderen, ook als zij een vergelijkbaar inkomen hebben. De positieve verticale herverdeling is vermoedelijk een gevolg van het feit dat enerzijds het profijt van hoger onderwijs voor een groot deel neerslaat bij huishoudens met een hoog inkomen en dat anderzijds het profijt van speciaal onderwijs, de aanvullende studiefinanciering en het middelbaar beroepsonderwijs meer neerslaat bij huishoudens met een laag inkomen. Voor huishoudens met een laag inkomen zal dit relatief gezien een grotere vooruitgang in het inkomen betekenen dan voor huishoudens met een hoog inkomen.

De sector wonen is gemiddeld progressief (0.357) en genereert slechts beperkte herschikking. Dit is een gevolg van het feit dat de voorziening onder huishoudens met een laag inkomen vrij dekkend is: alle lage inkomens moeten wonen, een groot deel hiervan zal huren en zij zullen veelal profijt hebben van huurprijsbescherming en/of huurtoeslag. De sterke progressiviteit die de huurmarkt kenmerkt, wordt gecompenseerd door de regressiviteit van het profijt van overheidsingrijpen op de koopmarkt.

Het profijt van overheidsingrijpen in de sector sport, cultuur en recreatie werkt licht progressief uit (0.084), vermoedelijk doordat een aantal regelingen, zoals openbare bibliotheken en vorming, ook deelname-effecten kennen onder huishoudens met een laag inkomen, en het profijt van cultuur en recreatie voor deze huishoudens een grotere relatieve inkomensstoename betekent dan voor huishoudens met een hoger inkomen.

Het profijt van vervoer verkleint de inkomensongelijkheid, doordat een belangrijk deel van het profijt van openbaar vervoer terecht komt bij huishoudens met een laag inkomen. De belastingen op de auto vergroten de inkomensongelijkheid weer enigszins, doordat de betaalde belastingen weliswaar oplopen met het huishoudinkomen, maar daar relatief gezien geen pas mee houden.

De gebonden heffingen vergroten de inkomensongelijkheid, doordat huishoudens met een hoog inkomen relatief minder afdragen dan huishoudens met een laag inkomen, ondanks de gelaagde tariefstructuur. Ook brengen de gebonden heffingen vrij beperkte herschikking teweeg, doordat zij vrijwel geheel dekkend zijn (hierbij gaat het alleen om de btw, de assurantiebelasting, de energiebelasting en de waterbelasting).

Kader 11.2 Imputatie en de herverdelingsanalyse

In dit hoofdstuk presenteren wij de herverdeling in de secundaire en tertiaire sfeer, leggen wij deze uiteen in een verticale component en een herschikkingscomponent en bepalen wij de overdrachten voor verschillende huishoudenstypes. In de secundaire sfeer kan dit zonder problemen, maar in de tertiaire sfeer is een kanttekening op zijn plaats. Zoals we in hoofdstuk 2 en in de relevante hoofdstukken al aangaven, hebben we in de sectoren sport, cultuur en recreatie, vervoer, wonen en gebouwen heffingen de resultaten op microniveau moeten imputeren vanuit de gebruikte dataset, op het Inkomenspanelonderzoek. Dit had in de vorige hoofdstukken geen consequentie, omdat het eenvoudig is ervoor te zorgen dat decielgemiddelden goed kloppen. Echter, in het voorliggende hoofdstuk is de kwaliteit van de imputaties wel degelijk van belang. Voor de herschikking is het immers nogal een verschil of bijvoorbeeld een decielgemiddelde van 1000 euro wordt gegeven door louter inkomens van 1000 euro, of door inkomens variërend van 0-2000 euro. In het eerste geval zal elke overdracht die niet proportioneel gelijk verdeeld is binnen het deciel tot grote herschikking leiden, terwijl dit in het tweede geval nog maar de vraag is.

Omdat de kwaliteit van de imputaties van belang is, hebben we uitgebreid zorg besteed aan de imputatiemodellen, met betrekking tot zowel het modelleren van de functie (in veel gevallen negatief binomiaal om niet-gebruik adequaat in te schatten) en het modelleren van de inkomensrelatie (m.b.v. spline regressie) als het modelleren van de invloed van niet-inkomensfactoren (samenstelling van het huishouden, bron van inkomen, omvang huishouden, regio, leeftijd [kostwinner], direct gekoppelde andere gerelateerde profijtvariabelen, enz.). In veel gevallen wisten wij met deze modellen de variantie in het gebruik aardig te verklaren (gedefinieerd als $R^2 > 0.25$): in gevallen waar de verklaarde variantie geen goede indicator van de kwaliteit van de imputatie was, hebben we de voorpelde verdeling geëvalueerd op basis van de spreiding van uitkomsten, en de mate van reproductie van de relatie met inkomen en andere variabelen.

Echter, in sommige gevallen bleef de kwaliteit van de imputatie dermate laag dat we de gemoeide regelingen niet meenemen in dit hoofdstuk. In het tertiaire inkomen zijn hier, vanwege de beperkingen van de imputaties, de leefstijlaccijnzen, de parkeergelden, de overdrachtsbelasting en de btw op nieuwe koopwoningen buiten beschouwing gebleven.

11.4 Het profijt van huishoudens

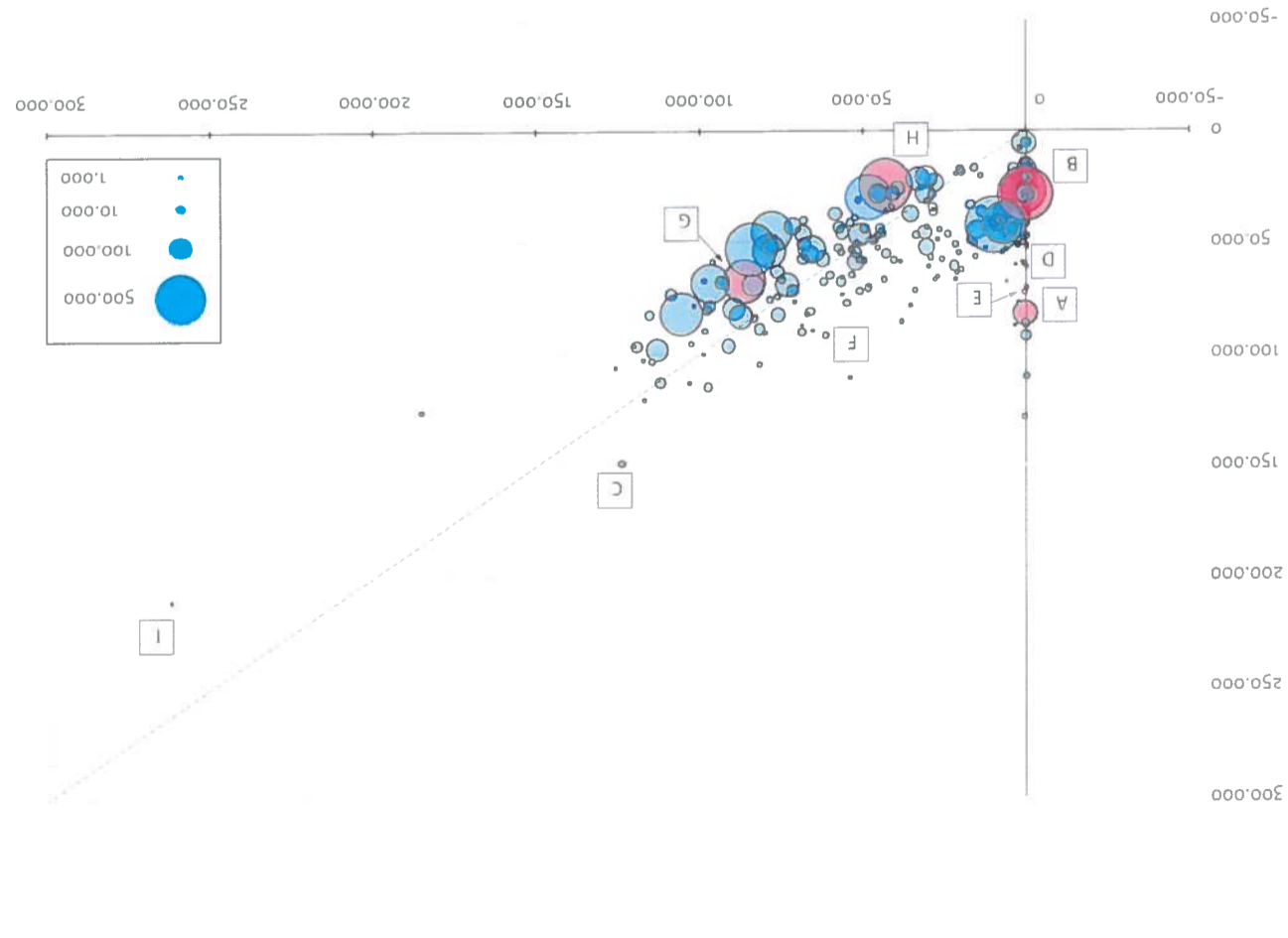
De herschikking in het tertiaire inkomen duidt erop dat er niet-inkomenscriteria zijn die de herverdeling in de tertiaire sfeer beïnvloeden. Dit impliceert dat er groepen zijn die we niet a priori op basis van hun inkomenspositie kunnen onderscheiden, maar die wel structureel meer of minder gebruik maken van bepaalde voorzieningen. Om hier enig inzicht in te krijgen, bezien wij nu de overdrachten die verschillende typen huishoudens gemiddeld ontvangen, waarbij we expliciet kenmerken van het huishouden meenemen die niet direct aan het inkomen gerelateerd zijn.

Wij onderscheiden huishoudenstypes aan de hand van vijf criteria: de samenstelling van het huishouden, de omvang van het huishouden, de leeftijd van de hoofdkostwinner, de migratie-achtergrond van de hoofdkostwinner en de voornaamste bron van inkomsten van het huishouden. Dit betreft factoren waarvan in eerdere hoofdstukken al bleek dat ze

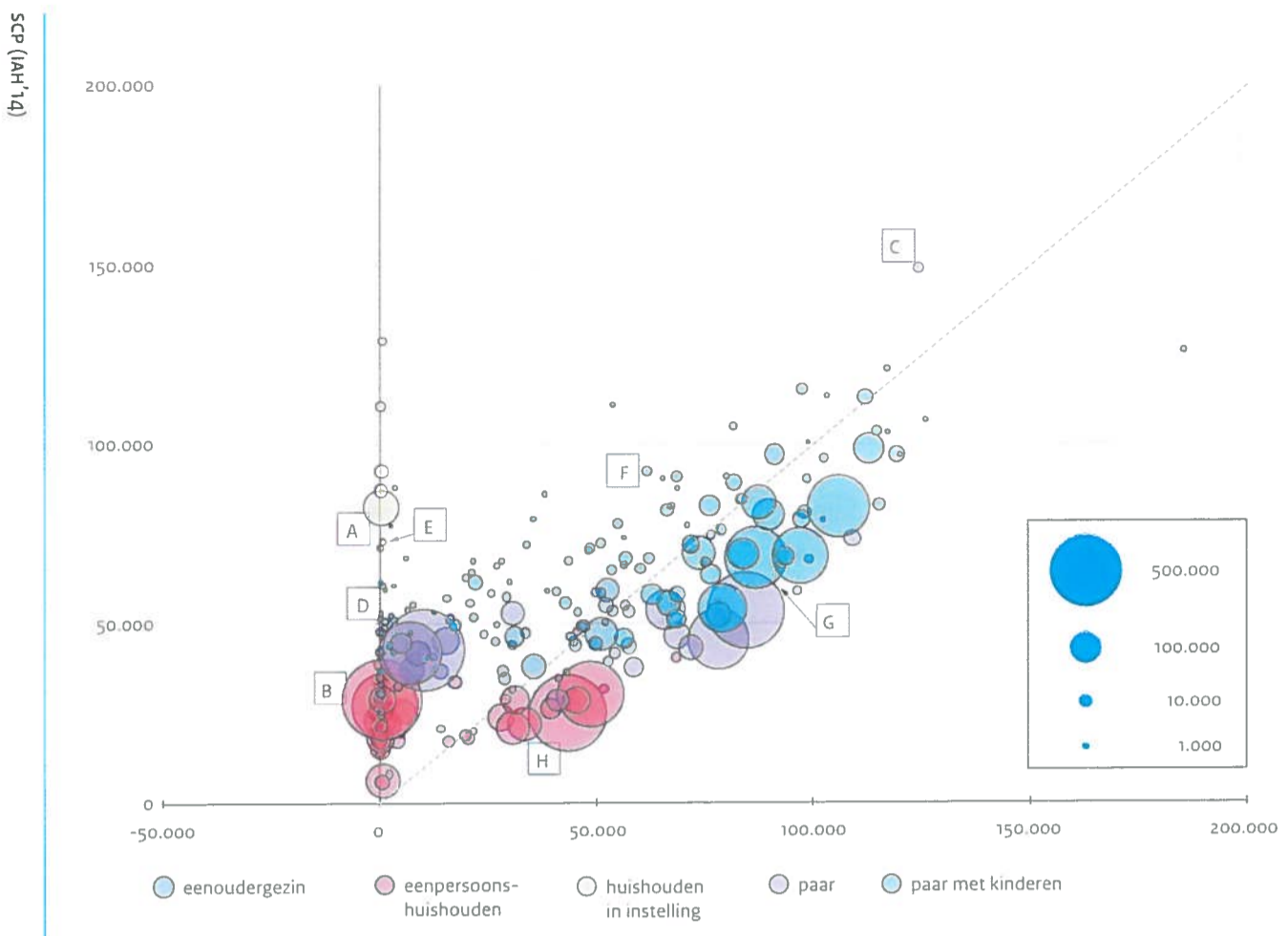
relevant zijn voor de ontvangen overdrachten (samenstelling en omvang van het huishouden, en leeftijd van de hoofdkostwinn(er) en factoren die gepaard gaan met sociale en financiële kwetsbaarheid (eenoudergezinnen, inkomen uit bijstand, niet-westerse migranten; zie ook: Bijl et al. 2015; Hoff et al. 2016; Pommer en Boelhouwer 2015)). In figuur 11.6 geven we voor alle categorieën huishoudens die we op deze variabelen hebben kunnen onderscheiden, het mediane primaire inkomen op de x-as en het mediane tertiaire inkomen op de y-as. We doen dit voor alle kruisingen van de genoemde kenmerken, mits er in het IPO minimaal dertig (ongewogen) observaties voorkomen. Het resultaat van deze selectiecriteria is dat we 235 verschillende huishoudentypes laten zien in figuur 11.6. Hierbij geeft de omvang van de belen in de grafiek aan hoeveel van deze huishoudens er in Nederland zijn, en geeft de diagonaal aan of zij netto nadeel (onder de diagonaal), of netto profijt hebben (boven de diagonaal). Vervolgens lichten wij in vijf grafieken (figuren 11.7a-e) beurtelings de kenmerken van huishoudens in de grafiek uit, met dien verstande dat we de assen van de grafiek ingekort hebben tot 200.000 euro.¹²¹ Figuren 11.6 en 11.7 laten zich als volgt lezen: bel H in figuur 11.6 stelt een vrij veel voorkomend type huishouden voor, met een primair inkomen van circa 43.000 euro, een tertiair inkomen van circa 24.000 euro, en dus een totaal nadeel van circa 19.000 euro. Het betreft hier eenpersoonshuishoudens (figuur 11.7a), met een autochtone hoofdkostwinn(er) in de leeftijd 25-44 jaar (figuur 11.7d resp. 11.7c), met loondienst als voornaamste bron van inkomen (figuur 11.7e). Het gaat hier om circa 415.000 huishoudens, al is dat niet direct in de figuur weergegeven.

¹²¹ Dit vergroot de leesbaarheid, maar heeft tot gevolg dat het huishoudentype met het hoogste primaire en secundaire inkomen uit de grafiek valt (het gaat hier om paren met kinderen, met vier personen in het huishouden, met een autochtone hoofdkostwinn(er) in de leeftijd 45-64 jaar, en met vermogen als voornaamste bron van inkomsten). Dit type bespreken we hieronder nader.

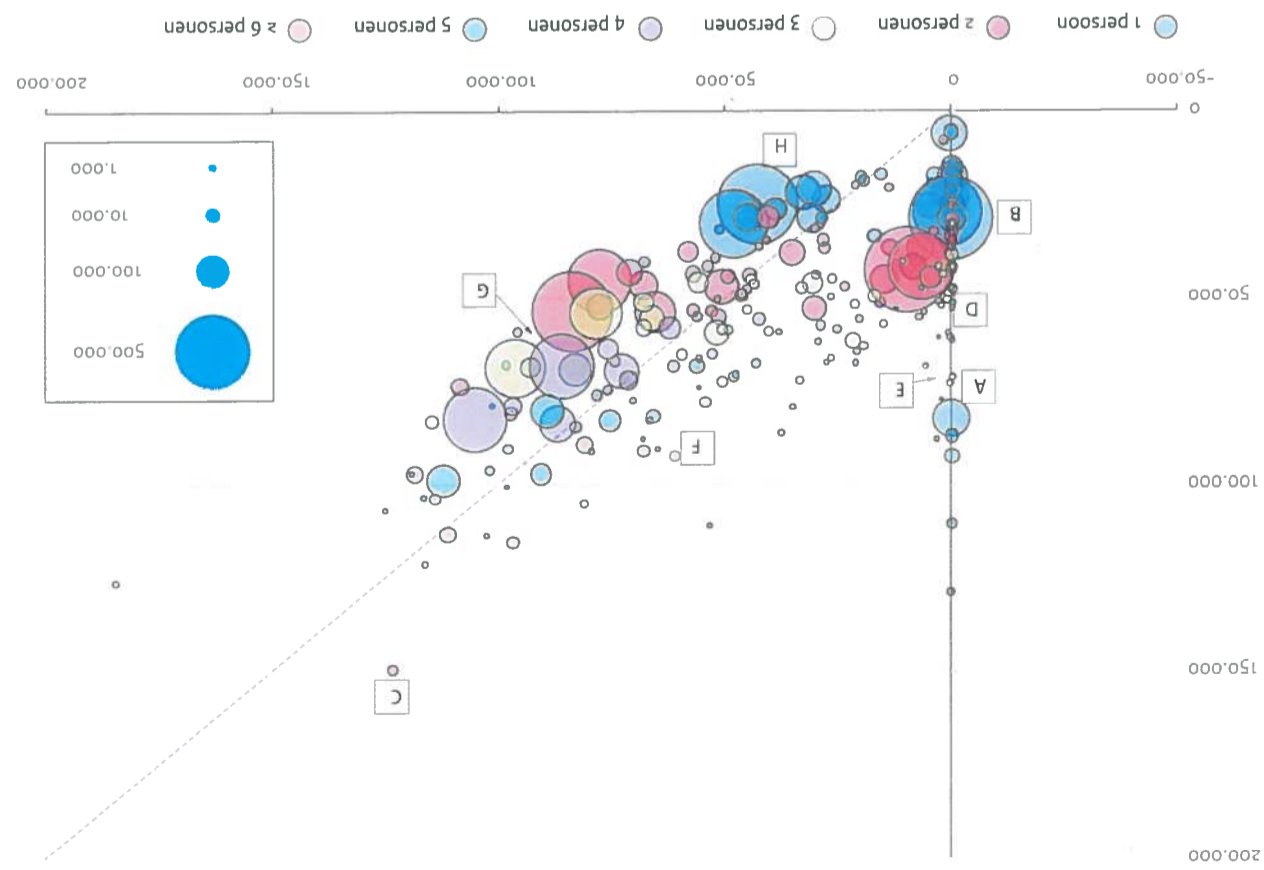
Figuur 11.6
 Het primaire en tertiaire inkomen van 235 huishoudentypen in Nederland, 2014 (gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

Figuur 11.7a
 Het primaire en tertiaire inkomen van huishoudens, naar samenstelling van het huishouden, 2014
 (gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

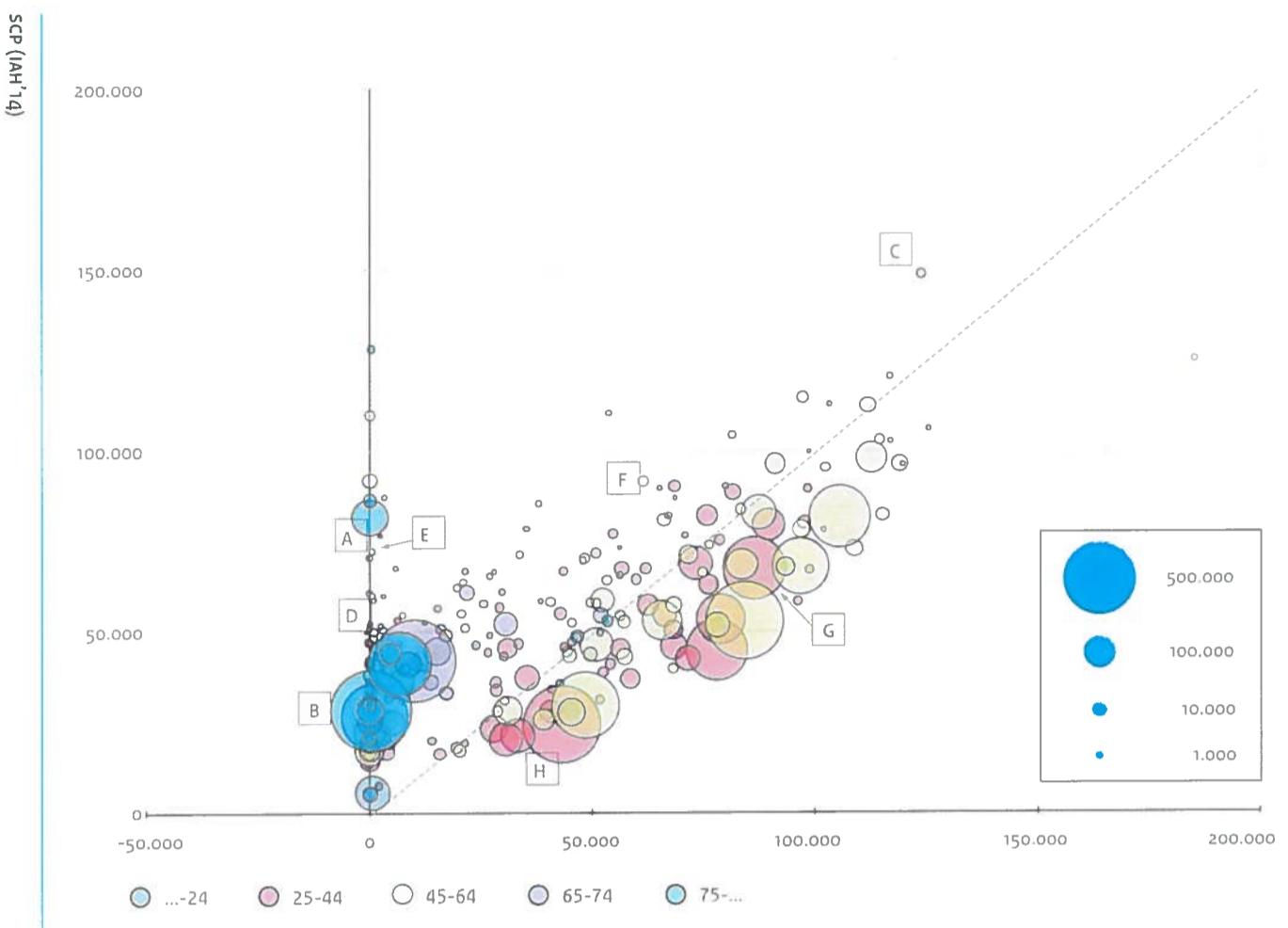

Figuur 11.7b
 Het primaire en tertiaire inkomen van huishoudens, naar de omvang van het huishouden, 2014
 (gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

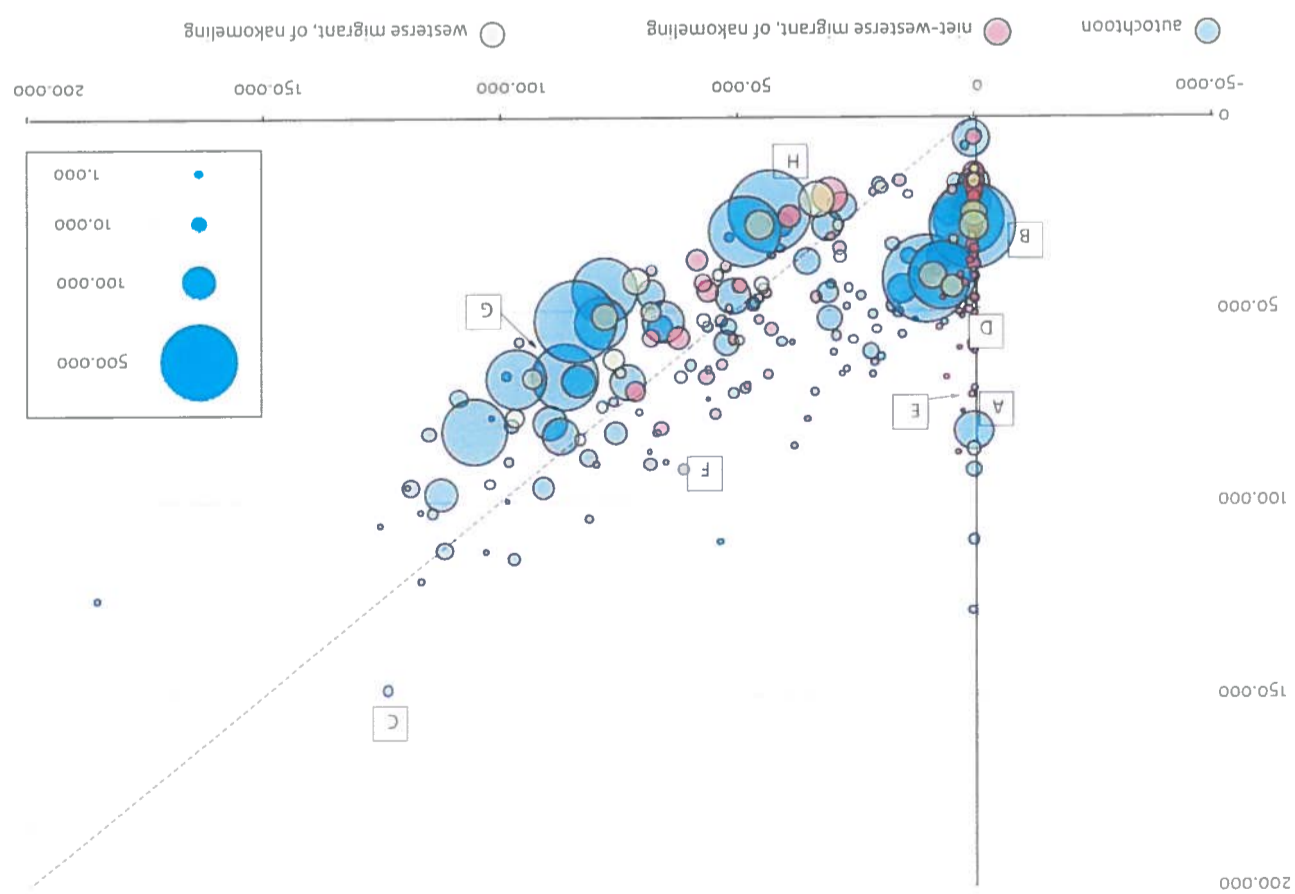

Figuur 11.7c

Het primaire en tertiaire inkomen van huishoudens, naar de leeftijd van de hoofdkostwinner, 2014
(gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

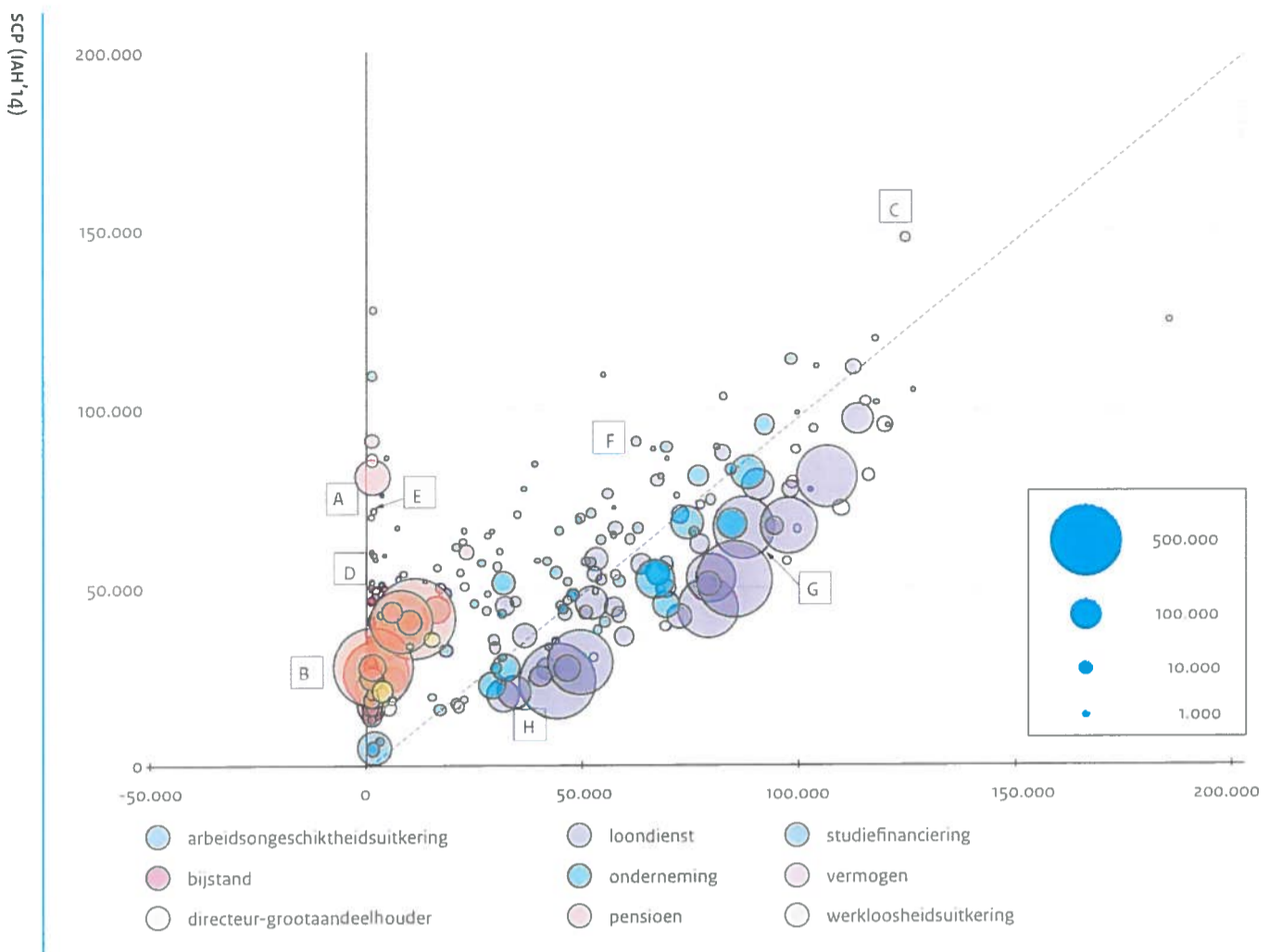

Figuur 11.7d
 Het primaire en tertiaire inkomen van huishoudens, naar de herkomst van de hoofdkostwinner, 2014
 (gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

Figuur 11.7e

Het primaire en tertiaire inkomen van huishoudens, naar de voornaamste bron van inkomsten van het huishouden, 2014 (gemiddeld bedrag in euro's per huishouden)

In figuren 11.6 en 11.7 is het draagkrachtbeginsel terug te zien in de concentratie van huishoudens met een laag primair inkomen links boven de diagonaal en de concentratie van huishoudens met een hoger primair inkomen midden- en rechtsonder de diagonaal. Op basis van de weergegeven huishoudentypes kunnen we grofweg stellen dat huishoudens tot aan een primair inkomen van 30.000 euro doorgaans profiteren van de overheid hebben, deels ten gevolge van inkomensondersteuning in de secundaire sfeer. Vanaf de 30.000 euro wordt het beeld gemêleerder, waarbij we vooral zien dat de omvangrijke categorieën huishoudens netto nadeel hebben en een aantal kleinere groepen, veelal wat grotere huishoudens met kinderen, netto profiteren. Zowel in figuur 11.7c als 11.7e is verder te zien dat in aantallen personen de herverdeling van huishoudens van werkende leeftijd (vnl. loondienst en onderneming) naar huishoudens in de pensioengerechtigde leeftijd dominant is. Dit sluit aan bij de sterk progressieve werking van overdrachten in het kader van ouderdom in de secundaire sfeer, en de eveneens progressieve overdrachten in het kader van de zorg en maatschappelijke ondersteuning in de tertiaire sfeer. Daarnaast zien we veel overdrachten naar huishoudens met een primair inkomen van nul en een bijstandsuitkering, zij het dat het hier om aanmerkelijk kleinere aantallen huishoudens gaat. Het grootste nettoprofiel gaat in veel gevallen naar huishoudens in instellingen, ten gevolge van de aanzienlijke bedragen langdurige zorg die hiermee gemoeid zijn. Zoals uitvoerig besproken is in dit rapport, komt het tertiaire inkomen tot stand door een veelvoud aan overdrachten in de secundaire en tertiaire sfeer, die het primaire inkomen aanvullen. Voor een aantal van de hierboven gepresenteerde huishoudentypes tonen we hier de gemiddelde overdrachten die er op dit traject plaatsvinden. We selecteren hiertoe een aantal huishoudens die uitzonderlijk veel of weinig overdrachten ontvangen, en/of een grote groep vormen en tezamen een diversiteit aan kenmerken vertegenwoordigen. In tabel 11.2 staan de overdrachten van deze huishoudentypen uiteengezet. In deze tabel tonen we het mediane en gemiddelde primaire, secundaire en tertiaire inkomen. De mediane inkomens corresponderen met de coördinaten in figuur 11.6 en 11.7 en de letters A t/m I in de eerste rij van tabel 11.2 geven aan waar de betreffende huishoudens in figuur 11.6 en 11.7 gevonden kunnen worden. De gemiddelde inkomens gelden als referentiepunten in de optelling van de overdrachten.¹²² In de tabel ronden we af op tientallen euro's.

¹²² Wanneer de gemiddelde inkomens hoger zijn dan de mediane inkomens, bevat de groep doorgaans een aantal huishoudens met erg hoge inkomens. Wanneer het gemiddelde inkomen lager is dan het mediane inkomen, betekent dit doorgaans dat er een aantal huishoudens met een erg laag inkomen bij zit.

Tabel 11.2

De herverdeling in het secundaire en tertiaire inkomen, gekanteld naar typen huishouden, 2014 (gemiddeld bedrag in heel 2014 in euro's per huishouden)

huishouden:	A	B	C	D	E	F	G	H	I
samenstelling	huishouden in instelling	een- persoons- huishouden	paar zonder kinderen	eenouder- gezin	paar	paar	paar	een- persoons- huishouden	paar met kinderen
omvang	1 persoon	1 persoon	2 personen	3 personen	>= 6 per- sonen	>= 6 per- sonen	4 per- sonen	1 persoon	4 personen
leeftijd hoofdkostwinner	75+	75+	65-74	45-64	45-64	45-64	45-64	25-44	45-64
etnische herkomst hoofdkostwinner	autochtoon	autochtoon	autochtoon	autochtoon	niet- westerse migrant, of 2e generatie nakomeling	niet- westerse migrant, of 2e generatie nakomeling	autoch- toon	autochtoon	autoch- toon
voornaamste bron van inkomen	pensioen	pensioen	vermogen	bijstand	bijstand	loondienst	loon- dienst	loondienst	vermogen
mediaan primair inkomen	140	300	123.830	940	420	61.290	86.370	43.170	261.790
gemiddeld primair inkomen	750	4.880	163.480	3.870	2.670	66.710	94.810	45.580	240.360
gemiddelde secundaire overdrachten									
bestaanskosten	-	-	-	17.900	24.060	4.860	1.850	70	1.410
werkloosheid	-	-	-60	60	10	-1.250	-1.860	-1.080	-810
arbeidsongeschiktheid	-	-	130	250	-40	-1.750	-3.440	-2.010	-2.160
ouderdom	20.560	22.453	46.340	-1.500	-1.260	-9.160	-15.820	-8.210	-6.950

huishouden: (Vervolg)	A	B	C	D	E	F	G	H	I
zorgpremies	-2.950	-3.290	-7.800	-3.170	-4.390	-10.370	-10.140	-5.540	-9.220
overige overdrachten	10	40	-20	1.050	160	1.500	90	50	290
inkomstenbelasting	-1.180	-2.230	-59.210	-450	-360	-5.070	-11.110	-4.440	-64.420
median secundair inkomen	14.930	18.070	140.260	17.260	20.330	42.720	51.190	23.530	188.210
gemiddeld secundair inkomen	17.190	21.860	142.860	18.000	20.850	45.460	54.370	24.420	158.520
gemiddelde tertiaire overdrachten	5.280	4.720	6.490	5.950	11.190	11.270	5.710	1.950	6.880
zorgverzekerings langdurige zorg	54.720	5.060	-	-	-	-	20	70	-
onderwijs	80	70	100	17.390	33.330	30.410	9.250	80	15.760
maatschappelijke ondersteuning	1.910	2.350	20	1.640	80	1.340	40	70	3.000
arbeidsondersteuning	-	-	-	2.650	3.040	1.770	190	540	1.080
financiële onder- steuning	120	90	10	50	30	10	10	70	20
gezinsondersteuning.	-	-	-	5.020	3.530	1.900	2.610	90	530
juridische onder- steuning	-	-	-	150	450	260	10	10	30
wonen	110	2.420	5.160	4.130	3.190	1.630	2.080	1.570	4.130
vervoer	100	-420	-3.000	1.090	1.820	2.350	70	-540	-
sport, cultuur en recreatie	140	210	620	800	1.440	1.810	1.620	310	-
gebonden heffingen	-1.850	-2.050	-3.770	-2.980	-2.990	-4.200	-4.610	-2.230	-

Tabel 11.2
(Vervolg)

huishouden:	A	B	C	D	E	F	G	H	I
mediaan tertiair inkomen	82.120	28.660	148.900	48.710	72.550	92.000	67.860	24.710	211.260
gemiddeld tertiair inkomen	77.800	34.310	148.480	53.890	75.950	94.000	71.370	26.410	187.680
aantal huishoudens	90000	447190	6510	3080	2770	6910	267560	424450	1970
totaal profijt (in milj.)	6.940	13.160	-100	160	200	190	-6.270	-8.140	-100

- a In de zorgverzekering hebben we in deze analyse het inkomen per huishouden berekend en deze vervolgens niet gecorrigeerd voor de totale verzekerde waarde in Nederland. Eerder deden we dit wel, omdat we de verdeling van het totale profijt van de zorgverzekering wilden laten zien. In navolgende paragrafen zijn we echter geïnteresseerd in de inkomensposities van afzonderlijke huishoudens. In dat geval is een correctie voor het macrobedrag minder zinnig.
- b Zeer hoge inkomens vallen buiten het bereik van de imputatiemodellen voor financiële ondersteuning, vervoer, sport, cultuur en recreatie en gebonden heffingen. Deze geven we dan ook niet weer in de tabel.

Bron: SCP (IAH'14)

Als eerste bezien we huishoudens in een instelling, met één autochtone persoon van 75 jaar of ouder en inkomen uit pensioen (huishouden A in figuur 1.6). Deze groep bestaat uit circa 90.000 huishoudens. Het traject van overdrachten van dit type huishouden wordt duidelijk en volgens verwachting gedomineerd door ouderdomsuitkeringen in de secundaire sfeer (gemiddeld 20.560 euro), en met name door uitkeringen in het kader van de Algemene Ouderdomswet (AOW). De grootste secundaire afdracht van deze groep vindt plaats in de vorm van zorgpremies, maar hiertegenover staat een groot profijt in het kader van de zorgverzekering en de langdurige zorg (5280 resp. 54.720 euro). Dominant in de langdurige zorg van deze groep zijn de overheidsuitgaven aan instellingen ten behoeve van verzorging en verpleging. Het totale profijt van deze groep was in 2014 met circa 6,9 miljard aanzienlijk.

Eenpersoonshuishoudens met een autochtone hoofdkostwinner van 75 jaar of ouder en met een inkomen uit pensioen (huishouden B in figuur 1.6) vertegenwoordigen met circa 450.000 huishoudens de nog thuiswonende evenknie van de hierboven besproken groep. Niet alleen hebben zij vergelijkbare huishoudenskenmerken, maar ook is het secundaire inkomen vergelijkbaar opgebouwd, met de AOW als belangrijkste inkomstenbron. Deze huishoudens hebben een wat kleiner profijt van de zorgverzekering dan hetzelfde type huishouden in een instelling (4720 euro), wat het gevolg is van een betere gezondheidstoestand.

Alleenstaande ouderen die zelfstandig wonen, doen weliswaar een behoorlijke aanspraak op de langdurige zorg in vergelijking met andere typen thuiswonenden (5060 euro), maar aanmerkelijk minder dan vergelijkbare huishoudens in een instelling. Dit profijt wordt overigens voor een belangrijk deel gecompenseerd door een betrekkelijk kleine subgroep met een groot gebruik van wijkverpleegkundige zorg.

Zelfstandig wonende alleenstaande ouderen kunnen tot een belangrijke doelgroep van de maatschappelijke ondersteuning gerekend worden. Inderdaad heeft dit type huishouden relatief veel profijt van maatschappelijke ondersteuning (2350 euro), veelal in de vorm van huishoudelijke hulp en in enkele gevallen in de vorm van ondersteuning thuis en hulpmiddelen en voorzieningen. Doordat deze huishoudens nog thuis wonen, hebben zij tamelijk veel profijt van overheidsingrijpen op de woningmarkt (2420 euro). Deze groep had in 2014 in totaal circa 13,2 miljard euro profijt van de overheid.

Tegenover de hierboven besproken kwetsbare ouderen staan paren zonder kinderen met een autochtone hoofdkostwinner van 65-74 jaar, met een inkomen uit vermogen (huishouden C in figuur 1.6). Deze groep, die met circa 6500 huishoudens vrij klein is, vertegenwoordigt een groep vrij welvarende ouderen. Deze indeling komt het meest direct terug in het hoge mediane primaire inkomen van 123.830 euro van deze groep, waarbij het gemiddelde van 163.480 euro aangeeft dat een aantal huishoudens in deze groep een

aanmerkelijk hoger primair inkomen heeft.¹²³ Dit type huishoudens ontvangt, ondanks zijn hoge primaire inkomen, voor twee personen slechts beperkte uitkeringen in het kader van ouderdom (46.340 euro): per persoon gaat het om nauwelijks meer dan de uitkering die de hierboven besproken kwetsbare ouderen ontvangen. Mogelijk heeft dit type huishoudens een minder actief arbeidsverleden dan we op het eerste gezicht zouden vermoeden, doordat een van beide leden niet heeft gewerkt. Een andere mogelijkheid is dat er wel een actief arbeidsverleden is geweest, maar dat er in plaats van pensioen bij een fonds vermogen is opgebouwd in een onderneming. Deze gepensioneerden met veel vermogen zijn nog relatief gezond, wat te zien is aan het lage gebruik¹²⁴ van langdurige zorg, het relatief grote profijt van sport, cultuur en recreatie, en het grote nadeel van vervoer (dit type huishoudens heeft en gebruikt nog vaak een auto). Gezien de gewordepde leeftijd van de hoofdkostwinner heeft dit type huishoudens nochtans een hoger schaderisico in de verzekerking dan jongere huishoudens, en dus een groot profijt (6490 euro). Aangezien zij in veel gevallen in vrij dure koopwoningen wonen, hebben deze huishoudens een aanzienlijk profijt (5160 euro) van de fiscale bevoordeling van eigenwoningbezit. De geringe omvang en betrekkelijke welvaart van deze groep telden in 2014 op tot een klein nadeel van de overheid van circa 100 miljoen euro.

Om meer zicht te krijgen op de overdrachten die kwetsbare groepen ontvangen, bezien we eerst eenoudergezinnen in de bijsland met drie leden in het huishouden (doorgaans zal het gaan om een ouder met twee kinderen), met een autochone hoofdkostwinner van 45-64 jaar oud (huishouden D in figuur 11.6). Deze groep, die met circa 3080 huishoudens vrij klein is, heeft veel kenmerken die duiden op sociale en financiële kwetsbaarheid (Bijl et al. 2015; Pommer en Boelhouwer 2015), wat naar verwachting relevant is voor het profijt van de overheid in de secundaire én in de tertiaire sfeer. Zoals we zouden verwachten, bestaat het secundaire inkomen van dit type huishouden vrijwel volledig uit overdrachten in het kader van bestaanskosten (17.900 euro). De bijsland is hier de grootste component van, maar ook de kindbijslag en het kindgebonden budget zijn niet te verwaarlozen. Het schaderisico en dus profijt van de verzekerking van dit type huishouden is vrij gemiddeld (5940 euro). Dit type huishouden heeft veel profijt van onderwijs (17.390 euro), doordat doorgaans beide kinderen daaraan deelnemen. De kwetsbaarheid van dit type gezin komt terug in het hoge profijt van gezinsondersteuning (5020 euro), die gedomineerd wordt door jeugdzorg zonder verblijf. De financiële en sociale kwetsbaarheid komt verder terug in het profijt van maatschappelijke, arbeidsmatige en juridische ondersteuning, die allemaal relatief hoog zijn. Tot slot zien we de financiële kwetsbaarheid

123 Het inkomen van deze groep is zo gevarieerd dat een groot deel van de (lagere) inkomens binnen deze groep netto profijt ontvangt, terwijl een deel van de (hogere) inkomens netto nadeel heeft: het mediane huishouden heeft netto profijt en het gemiddelde huishouden heeft netto nadeel.

124 In onze steekproef komt dit gebruik niet voor. Dat wil niet zeggen dat dit type huishouden nooit langdurige zorg gebruikt, maar alleen dat wij het niet hebben geobserveerd: ervan uitgaand dat de steekproef goed getrokken is, concluderen wij daaruit dat dit zeer weinig voorkomt.

terug in het profijt van wonen (4130 euro), dat door veel sociale huur en huurtoeslag ook relatief hoog is. Het totale profijt van de overheid van dit type huishouden bedroeg in 2014 circa 160 miljoen Euro.

Een tweede kwetsbare groep van 2770 huishoudens bevat grote gezinnen (zes of meer personen), in de bijstand, met een niet-westerse migrant van 45-64 jaar als hoofdkostwinner (huishouden E in figuur 11.6). Net als bij het autochtone gezin in de bijstand bestaat vrijwel het gehele secundaire inkomen van dit type huishouden uit ondersteuning bij bestaansrisico's (24.060 euro). In het kader van de ouderdomsregelingen en zorgpremies wordt hier nog een ander van afgedragen. De zorgpremies van dit type huishouden (4390 euro) zijn door de inkomensafhankelijke zorgpremie laag vergeleken met huishoudens met een hoger primair inkomen, maar door de nominale premie hoger dan die van kleinere huishoudens in de bijstand. Het secundaire inkomen van dit type huishoudens is laag te noemen, zeker gezien de omvang van het huishouden. Dergelijke gezinnen bleken in eerder onderzoek al een verhoogd risico op (langdurige) armoede te hebben (Wildeboer Schut en Hoff 2016). Een lage consumptie lijkt in elk geval terug te zien in de, gezien de omvang van het huishouden, lage afgedragen gebonden heffingen, grotendeels bestaand uit btw. De grote omvang van dit type huishouden betekent een groot profijt van de zorgverzekering (11.190 euro) en het grote aantal kinderen betekent een groot profijt van onderwijs (33.330 euro). Het grote aantal kinderen vertaalt zich eveneens in een tamelijk hoog profijt van gezinsondersteuning (3530 euro), zij het minder dan het profijt dat we zagen bij een kleiner autochtoon eenoudergezin in de bijstand. Dit heeft te maken met een lager gebruik van jeugdzorg zonder verblijf, wat mogelijk het gevolg is van een kennistekort, een lage actiebereidheid, wantrouwen jegens of angst voor voorzieningen, of een geringer probleembesef (Gilsing et al 2015). Tot slot heeft dit type huishouden een aanzienlijk profijt van volkshuisvesting (3190 euro), in de vorm van huurprijsbescherming en huurtoeslag, maar hier is het verschil met een autochtoon eenoudergezin in de bijstand moeilijker te verklaren. Dat het laatstgenoemde type huishouden een hoger profijt van wonen heeft, is niet in lijn met de naar verwachting kleinere benodigde woonruimte. Mogelijk vertaalt de beperkte bestedingskracht van grote gezinnen in de bijstand, met een niet-westerse migrant van 45-64 jaar als hoofdkostwinner zich ondanks de grote omvang van het gezin in kleinere woonruimte. Het totale profijt van deze groep bedroeg in 2014 circa 200 miljoen euro.

Zespersoons huishouden (of meer) met twee ouders, een niet-westerse migrant van 45-64 jaar als hoofdkostwinner en loondienst als belangrijkste inkomstenbron (huishouden F in figuur 11.6), hebben in de eerste plaats, zoals verwacht, een hoger primair inkomen (61.290 euro) dan de evenknie in de bijstand die we zojuist bespraken. De groep is met 6910 huishoudens ook iets groter. Het primaire inkomen betekent dat de uitkeringen in het kader van bestaansondersteuning (4860 euro) zich beperken tot de kinderbijslag en in sommige gevallen een kindgebonden budget, en dat het huishouden in de secundaire sfeer meer nadeel dan profijt heeft. Hier vallen voornamelijk de hoge zorgpremies op

(10.370 euro), die het gevolg zijn van de omvang en de werkende status van het huishouden; dit vertaalt zich in een relatief hoge totale nominale premie en in de inkomensafhankelijke premie die over het loon uit arbeid afgedragen wordt. Dat het inkomen in de tertiaire sfeer vaak maar een beperkte rol speelt bij het profijt van de overheid, is goed te zien aan het feit dat dit type huishouden gemiddeld een vrijwel even groot profijt heeft van de zorgverzekering (11.270 euro) en het onderwijs (30.410 euro) als hetzelfde type in de bijstand. Het profijt van wonen is voor dit huishoudensstype vrij laag (1630 euro), omdat het secundaire inkomen doorgaans weinig recht meer geeft op sociale huur en huurtoeslag, maar de duurdere koopwoningen nog niet binnen bereik brengt. Voornamelijk door het hoge profijt van onderwijs had deze groep in 2014 een positief totaal profijt van circa 190 miljoen euro.

Tot hier hebben we hoofdzakelijk huishoudens met een nettoprofijt, of een vrij klein nadeel, besproken. Paren met twee kinderen, een inkomen uit loondienst en een autochtone kostwinner van 25-44 jaar oud (huishouden G in figuur 11.6) - met circa 270.000 huishoudens een vrij grote groep - dragen gemiddeld een aanzienlijk deel van hun primaire inkomen af in de secundaire sfeer (circa 43%) en zien dit niet gecompenseerd in de tertiaire sfeer. Een belangrijk deel hiervan wordt gevormd door zorgpremies (10.140 euro) en inkomstenbelasting (11.110 euro) in de secundaire sfeer, evenals premies in verband met ouderdom (15.820 euro). Van deze laatste categorie is het wel relevant om te vermelden dat een deel van de betalingen ten behoeve van het eigen pensioen zijn. Dit type huishouden heeft een gemiddeld profijt van de zorgverzekering en van onderwijs en een relatief hoog profijt van gezinsondersteuning (2080 euro), niet zelden in de vorm van kinderopvangtoeslag. Het totale nadeel van dit type huishouden telde in 2014 op tot 6.3 miljard euro.

De groep eenpersoonshuishoudens met een autochtone kostwinner van 25-44 jaar en een inkomen uit loondienst (huishouden H in figuur 11.6) vertegenwoordigt circa 425.000 huishoudens met wat we een primair middeninkomen zouden kunnen noemen. Met een mediaan primair inkomen van circa 43.170 euro bevinden zij zich immers in het zesde deciel van de primaire-inkomensverdeling (zie figuur 3.1).¹²⁵ Aangezien het gemiddelde primaire inkomen van deze groep zich per persoon in de buurt van de hierboven besproken paren met twee kinderen bevindt, zijn zij onderhevig aan een vergelijkbare behandeling in de secundaire sfeer: ook dit type huishoudens draagt een groot deel (46%) van het primaire inkomen af aan sociale premies, zorgpremies, premies volksverzekeringen en inkomstenbelasting. Als groep verzorgt dit type huishouden 8,1 miljard euro aan afdrachten. Aangezien dit type huishouden uit slechts één, relatief jong persoon bestaat, is het profijt van de zorgverlening laag (1950 euro) en dat van de langdurige zorg verwaarloosbaar. De groep ontvangt nog enige arbeidsmatige ondersteuning (540 euro) en heeft een

¹²⁵ In het eerste en tweede deciel bevinden zich overigens vrij weinig werkenden, waarmee een medi-aan primair inkomen van 43.170 euro onder de actieven tot het lage midden behoort.

klein profijt van wonen (1570 euro). Door relatief veel voorkomend autobezit en -gebruik heeft deze groep een nadeel van vervoer (540 euro). In totaal had deze groep in 2014 een nadeel van 8.1 miljard euro.

De hoogste mediane primaire inkomens in figuur 11.6 worden verdiend door paren met kinderen, met vier leden van het huishouden (vaak gaat het om paren met twee kinderen), met een autochtone kostwinner van 45-64 jaar oud en met vermogen als voornaamste bron van inkomsten (huishouden I in figuur 11.6). Deze groep, die met circa 2000 huishoudens vrij klein is, draagt netto 35% van het gemiddelde primaire inkomen van 240.360 euro af in de secundaire sfeer, hoofdzakelijk ten gevolge van een hoge inkomstenbelasting (64.420 euro).¹²⁶ Hier staat een relatief klein profijt van kinderbijslag tegenover (1410 euro). Aan de overdrachten in de tertiaire sfeer van dit type huishouden is goed te zien dat inkomen hier in veel gevallen geen criterium voor het ontvangen van profijt is. Dit type huishouden heeft een relatief hoog profijt van de zorgverzekering (6880 euro) en onderwijs (15.760 euro). Dat het inkomen via de prijs van de koopwoning en de koppeling met het belastingstelsel wel een relatie met het profijt van wonen heeft, zien we terug in het hoge profijt van wonen (4130 euro). Tot slot ontvangt een vrij klein aandeel van deze groep huishoudens een aanzienlijk profijt van maatschappelijke ondersteuning in de vorm van ondersteuning thuis; over de gehele groep bezien bedraagt dat gemiddeld 3000 euro. Dit type huishouden droeg in 2014 circa 100 miljoen af aan de overheid.

11.5 Conclusie

In dit hoofdstuk beschreven we de volledige herverdeling in Nederland van het primaire tot en met het tertiaire inkomen en legden we de dynamiek hierachter uiteen. Een eerste bevinding is dat de herverdeling van inkomens in Nederland in het algemeen duidelijk een draagkrachtbeginsel kent: over het hele traject ontvangen huishoudens met een laag inkomen ondersteuning die door hogere inkomens betaald wordt. Ingezoomd op het tertiaire inkomen is dit echter minder evident: het profijt in de tertiaire sfeer is U-vormig verdeeld en een aantal grote regelingen in het tertiaire inkomen, met name die voor onderwijs, langdurige zorg en maatschappelijke ondersteuning, kent een sterke mate van horizontale herverdeling. Anders gezegd komt het in de tertiaire sfeer vrij geregeld voor dat huishoudens met een vergelijkbaar inkomen een ongelijk profijt hebben. De mate waarin de overdrachten in het gehele tertiaire inkomen progressief zijn, wordt voor het grootste deel weer tenietgedaan door de mate waarin zij specifiek ontvangen worden door bepaalde groepen die zich moeilijk op basis van inkomen laten onderscheiden.

¹²⁶ Merk nogmaals op dat de inkomstenbelasting sterk toeneemt met het inkomen. Dit is een gevolg van het feit dat we de AWBZ- en de AOW-premies buiten de inkomstenbelasting hebben geplaatst. Doordat de AOW/Anw- en AWBZ-premies besloten liggen in de tarieven van de eerste twee schijven en 28,15% bedragen, bedroeg de inkomstenbelasting in 2014 in de eerste schijf effectief 8,1% en in de tweede schijf 13,85%.

Op basis van het gekantelde beeld lijkt een deel van de herverdeling in het tertiaire inkomen wel degelijk gerelateerd aan het secundaire inkomen voor herverdeling: eenoudergezinnen in de bijstand en kwetsbare oudere huishoudens hebben een relatief groot profijt van voorzieningen in de tertiaire sfeer. Dit komt voort uit de bredere kwetsbaarheid van deze huishoudens, waar het lage secundaire inkomen slechts een van de karakteristieken van is. Zo zagen we dat huishoudens met een primair middeninkomen een iets hoger maar vergelijkbaar secundair inkomen hebben ten opzichte van een eenoudergezin in de bijstand. De huishoudens met een primair middeninkomen bevinden zich echter in een minder evident kwetsbare positie en hebben dus beduidend minder profijt van voorzieningen in de tertiaire sfeer. In dit geval zien we dat een kwetsbaar huishouden een aanmerkelijk lager primair inkomen kan hebben dan een huishouden in gunstiger omstandigheden, een vergelijkbaar secundair inkomen en een hoger tertiair inkomen.

Herverdeling van inkomen naar draagkracht is niet het primaire oogmerk van het overheidsingrijpen in de tertiaire sfeer. Dit zagen we terug in de horizontale herverdeling in de tertiaire sfeer en in de overdrachten die verschillende huishoudentypes ontvangen. In de tertiaire sfeer staan andere zaken centraal, zoals de toegang tot voorzieningen, nutsover- en onderschatting, en externe effecten. Doordat de doelen en doelgroepen per voorziening verschillen en het draagkrachtbeginsel in dienst staat van deze motieven voor overheidsingrijpen, is een eenduidig progressieve verdeling a priori ook niet noodzakelijk te verwachten.

12 Slotbeschouwing

12.1 Korte samenvatting

In dit rapport bespraken we de redenen voor overheidsingrijpen in de sociale zekerheid (de secundaire sfeer) en op het gebied van publieke voorzieningen (de tertiaire sfeer).

Daarbij stelden we centraal dat dergelijk ingrijpen tot herverdeling van het inkomen van huishoudens leidt, ofwel omdat deze herverdeling het expliciete doel van een regeling is, ofwel omdat er nu eenmaal inkomensverschillen bestaan tussen de gebruikers en niet-gebruikers van een regeling.

Vervolgens beschreven we de secundaire sfeer, waar door huishoudens 199,1 miljard euro wordt afgedragen in de vorm van sociale premies, premies met betrekking tot de ouderdagvoorziening, zorgpremies en de inkomstenbelasting, en 110,7 miljard euro wordt ontvangen door huishoudens in de vorm van uitkeringen in het kader van bestaansrisico's, werkloosheidsrisico's, arbeidsongeschiktheidsrisico's, ouderdomsrisico's en uitgaven op de inkomstenbelasting. We zagen dat vrijwel alle regelingen hier herverdelen van huishoudens met een hoog inkomen naar huishoudens met een laag inkomen. Dit geldt, vanuit het primaire inkomen gezien, specifiek voor de bijstand, regelingen in het kader van de ouderdagvoorziening en de inkomstenbelasting. Echter, ook regelingen in het kader van werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsrisico's voldoen aan dit beeld. Alleen de kinderbijslag, het kindgebonden budget en de aftrekposten in de inkomstenbelasting kennen een ander verloop. De kinderbijslag komt meer terecht bij huishoudens met een hoog inkomen dan bij huishoudens met een laag inkomen, wat een gevolg is van het feit dat huishoudens met een hoog inkomen gemiddeld meer kinderen hebben. Het profijt van het kindgebonden budget kent een bolvorming verloop, doordat deze toeslag per kind hoger is voor huishoudens met een laag inkomen, maar huishoudens met een hoog inkomen gemiddeld meer kinderen hebben. Dat het profijt van aftrekposten in de inkomstenbelasting oploopt met het huishoudinkomen, komt doordat huishoudens met een hoog inkomen meer uitgaven doen die voor aftrek in aanmerking komen en deze vervolgens tegen een hoger belastingtarief af kunnen trekken. Het eindresultaat van al deze herverdelingen is dat het secundaire inkomen (Gini = 0,374) in Nederland aanzienlijk gelijkjer verdeeld is dan het primaire inkomen (Gini = 0,574).

Nadat we het secundaire huishoudinkomen hadden bepaald, bezagen we de herverdeling in de tertiaire sfeer, waar 142,9 miljard euro door de overheid wordt bijgedragen aan voorzieningen in het kader van zorg, ondersteuning, onderwijs, wonen, sport, cultuur en recreatie, en vervoer, en 48,4 miljard euro door huishoudens wordt afgedragen aan gebonden heffingen en eigen bijdragen. We zagen onder andere dat de zorg sterk herverdeelt van huishoudens met een hoog naar huishoudens met een laag inkomen, ten gevolge van risicosolidariteit in de zorgverzekering en inkomenssolidariteit in zowel de zorgverzekering als de langdurige zorg. Ook het profijt van maatschappelijke ondersteu-

ning komt voor een belangrijk deel terecht bij huishoudens met een laag inkomen en, net als de langdurige zorg in veel gevallen, bij ouderen. Overheidsingrijpen op het gebied van financiële en juridische ondersteuning komt voor een belangrijk deel ten goede aan huishoudens met een laag inkomen, terwijl het profijt van arbeidsmatige en pedagogische ondersteuning gelijkmatiger verdeeld is. Het profijt van het leerplichtig onderwijs volgt nauwgezet de verdeling van het aantal minderjarige kinderen en loopt daardoor gemiddeld genomen op met het huishoudinkomen. Hetzelfde geldt voor het profijt van hoger onderwijs, al speelt hier mee dat huishoudens met een hoog inkomen per persoon ook meer profijt genieten doordat de kinderen van deze huishoudens vaker dan gemiddeld deelnemen aan het hoger onderwijs.

Het overheidsingrijpen op de woningmarkt richt zich op de markten voor huur- en koopwoningen. Het profijt van het overheidsingrijpen op de huurmarkt komt grotendeels terecht bij huishoudens met een laag inkomen, terwijl het profijt van de fiscale bevoordeling van de eigen woning vooral bij huishoudens met een hoog inkomen terecht komt. Dit laatste geldt ook voor het profijt van sport, cultuur en recreatie, en vervoer, al gaat autobezit gepaard met meer nadeel (belastingen) dan profijt. Het nadeel van de btw, energie- en waterbelasting komt tot slot meer bij huishoudens met een hoog inkomen terecht dan bij huishoudens met een laag inkomen. Dit gaat echter minder duidelijk op voor leeftijdsjaccijzen. Hoewel er in de tertiaire sfeer veel herverdeeld wordt, is de tertiaire-inkomensverdeling (Gini = 0,329) niet erg veel gelijkjer dan de secundaire-inkomensverdeling (Gini = 0,374). Dit komt doordat de herverdeling via gekozen overdrachten deels gebaseerd is op inkomen, maar meer nog op het gebruik van voorzieningen.

12.2 Het draagkrachtbeginsel in de secundaire sfeer

In hoofdstuk 1, 2 en 3 stelden wij, in lijn met Goudswaard en Caminada (2015) en Barr (1992), dat het overheidsingrijpen in de sociale zekerheid dient ter preventie van armoede ('het bieden van bestaanszekerheid' in de Grondwet), ter voorkoming van een grote onverwachte terugval in inkomen, en om de consumptie 'uit te smeren' over de levensloop. De bijstand heeft de preventie van armoede als doel: het gaat hier immers om een vast bedrag dat alleen aan de meest behoeftigen in de samenleving toekomt. Dat het profijt van de bijstand ferm in het onderste deciel van het primaire inkomen terecht kwam, en in de onderste drie decielen van het secundaire inkomen, past goed bij het oogmerk van armoedepreventie. De uitkeringen in het kader van de Werkloosheidswet (ww) en de Wet inkomen naar arbeidsvermogen (wva) hebben duidelijk als doel om grote schokken in het inkomen in pechsituaties te voorkomen. Zij bieden immers een percentage van het laatstverdiende loon bij respectievelijk baanverlies en arbeidsongeschiktheid en beperken zo de grote negatieve welvaart die het gevolg zou zijn van een terugval tot bijstandsniveau (Lukkezen en Elbourne 2015). We zagen dan ook dat het profijt van deze uitkeringen vrij gelijk over de primaire- en secundaire-inkomensverdeling is verdeeld, waarbij in de secundaire verdeling de maximering van de uitgekeerde bedragen goed zichtbaar was.

De uitkeringen in het kader van de ouderdagvoorziening sluiten het meest aan bij het uitmeren van consumptie en dus het sparen voor later: in het kader van de Algemene Ouderdomswet (Aow) dragen werkenden immers premies af ter ondersteuning van ouderen, tegen de belofte dat zij ten tijde van hun eigen oude dag eenzelfde ondersteuning ontvangen. De Aow heeft echter ook sterke kenmerken van armoedepreventie. De uitkering is immers vastgesteld op een niveau dat voor ouderen als acceptabel minimum gezien wordt (IBO 2013). Vanuit deze dubbele functie valt goed te verklaren dat deze uitkering voornamelijk in de onderste decielen van het primaire inkomen terecht komt; pensioengerechtigden hebben immers zelf dikwijls geen of weinig inkomen uit arbeid, en hoogstens wat vermogen of een werkende partner. De aanvullende pensioenen dienen eveneens om de consumptie te spreiden over de levensloop, en combineren dit met het voortkomen van een te grote inkomensterugval. Het aanvullende pensioen is inkomensafhankelijk en komt in de lagere decielen van het primaire inkomen terecht, maar juist in de hogere decielen van het secundaire inkomen. De uitkeringen in de sociale zekerheid ondersteunen per saldo duidelijk huishoudens met een laag primair inkomen.

Om de genoemde uitkeringen te financieren worden er in de secundaire sfeer premies en belastingen geheven. In Nederland is men het er doorgaans over eens dat een dergelijke financiering moet gebeuren op basis van het draagkrachtbeginsel: wie meer heeft, moet ook meer bijdragen. Het draagkrachtbeginsel heeft in de eerste plaats een morele connotatie en is een manifestatie van de maatschappelijk vrij breed gedragen waarde van solidariteit (Barr 1992; Van Eekelen en Olieman 2009). In de tweede plaats volgt het draagkrachtbeginsel direct uit de motieven voor overheidsingrijpen in de sociale zekerheid. Immers, wanneer huishoudens te weinig inkomen hebben en de overheid dit inkomen wil aanvullen, is, bij afwezigheid van voldoende andere inkomensbronnen (zoals aardgasbaten), het vragen van een bijdrage van huishoudens die wel voldoende inkomen hebben de meest effectieve financieringswijze. Vanwege deze innige verbondenheid tussen de motieven voor overheidsingrijpen in de sociale zekerheid en het draagkrachtbeginsel, zien we dat premies voor sociale verzekeringen en volksverzekeringen, en de inkomstenbelasting vrijwel zonder uitzondering hoger zijn naarmate het huishoudinkomen hoger is. Wanneer we daarbij optellen dat de uitkeringen in de sociale zekerheid doorgaans bij de lagere decielen van het primaire inkomen terechtkomen, mag het niet verassend zijn dat de totale secundaire overdrachten – met name de uitkeringen – sterk progressief (= ongelijkheid verkleinend) zijn en dat het secundaire inkomen aanmerkelijk gelijkjer verdeeld is dan het primaire inkomen. Hierbij moeten we wel opmerken dat een deel van de sterke progressiviteit van secundaire regelingen een gevolg is van het feit dat wij naar de herverdeling binnen één jaar kijken. Als we corrigeren voor het feit dat huishoudens die in 2014 betalen aan, bijvoorbeeld, ouderdomsuitkeringen hier later gebruik van gaan maken, zal de progressiviteit van de secundaire sfeer lager zijn, maar nog zeker niet verwaarloosbaar (Ter Rele 2005).

12.3 Toegankelijkheid en herverdeling in de tertiaire sfeer

Huishoudens met een laag inkomen hebben het meeste profijt van herverdeling in de tertiaire sfeer. Zij worden gevolgd door huishoudens met een hoog inkomen, terwijl de middengroep enigszins tussen de wal en het schip belandt. Waar de verdeling van het profijt in de secundaire sfeer een vrij continue daling over de inkomensdecielen vertoont, volgt de verdeling van het profijt in de tertiaire sfeer dus een U-vorm. Hierbij moet overigens wel opgemerkt worden dat de optelling van het secundaire en tertiaire profijt wel weer duidelijk aan het draagkrachtbeginsel voldoert: de tertiaire overdrachten vullen het inkomen van huishoudens met een laag inkomen aan, en zijn voor huishoudens met een hoog inkomen te laag om een tegenwicht te bieden aan de secundaire afdrachten. De ambigue relatie tussen tertiaire overdrachten en de hoogte van het secundaire huishoudinkomen kwam goed naar voren in de herverdelingsanalyse en de kanteling naar huishoudentypes in hoofdstuk 11. Zo zagen we een grote mate van herschikking ten gevolge van inkomensoverdrachten in de tertiaire sfeer: 60% van de verkleining van de ongelijkheid ten gevolge van inkomensoverdrachten werd door herschikking weer ongedaan gemaakt, wat aangeeft dat het in de tertiaire sfeer veel voorkomt dat vergelijkbare inkomens ongelijke overdrachten ontvangen. Dit is op zijn beurt een gevolg van het feit dat het gebruik van voorzieningen vaak gerelateerd is aan sociale, financiële of fysieke kwetsbaarheid, of, zeker in het geval van onderwijs, aan het hebben van kinderen. Deze zaken hebben weliswaar een relatie met het inkomen van huishoudens, maar die is verre van perfect, zoals ook te zien was aan de kanteling van huishoudens. Een duidelijk voorbeeld van de dynamiek tussen kwetsbaarheid, inkomen en het profijt van publieke voorzieningen werd gegeven door de vergelijking tussen eenoudergezinnen in de bijstand (met een primair inkomen van o) en eenpersoonshuishoudens in loondienst, met een primair middeninkomen. Het eenpersoonshuishouden in loondienst heeft een aanmerkelijk hoger mediaan primair inkomen dan het eenoudergezin in de bijstand (43.170 resp. 940 euro), een iets hoger secundair inkomen (23.530 resp. 17.260 euro) ten gevolge van het draagkrachtbeginsel in de secundaire sfeer, maar een aanmerkelijk lager tertiair inkomen (24.710 resp. 48.710 euro) ten gevolge van het grote gebruik van voorzieningen door het kwetsbare eenoudergezin in de bijstand.

Dat het tertiaire nadeel en profijt niet volgens het draagkrachtbeginsel verdeeld zijn, volgt uit de motieven voor overheidsingrijpen in de tertiaire sfeer. In de tertiaire sfeer heeft de overheid immers niet de expliciete doelstelling om inkomensondersteuning te bieden, maar beoogt zij onder andere om zorg, ondersteuning, onderwijs, wonen, sport, cultuur en recreatie, en vervoer toegankelijk te maken voor huishoudens die tot de doelgroep van deze voorzieningen behoren (zie de Grondwet; Sobel 2004). Wanneer de toegankelijkheid van deze voorzieningen voor huishoudens met een laag inkomen in het geding komt ten gevolge van financiële barrières, komt de overheid hen in veel gevallen wel tegemoet, waarbij zij wel dikwijls wel een beroep doet op solidariteit en het draagkrachtbeginsel. Het dalende profijt over de decielen binnen de verzekerings- en de langdurige zorg zijn een duidelijk voorbeeld van een dergelijke constructie. Wel staat in al deze gevallen het

draagkrachtbeginsel in dienst van de toegankelijkheid van voorzieningen voor specifieke groepen. Wanneer regelingen in de tertiaire sfeer zich explicieter op inkomensondersteuning richten, zien we ook gelijk het draagkrachtbeginsel weer sterker tot uiting komen; zo blijken de juridische en financiële ondersteuning sterk progressief.

Vanuit de doelstelling van toegankelijkheid voor specifieke groepen volgt dat er niet per definitie van hoog naar laag herverdeeld hoeft te worden binnen tertiaire sectoren en dat niet elke regeling binnen een tertiaire sector volgens het draagkrachtbeginsel hoeft te opereren. Het profijt van onderwijs kent een verdeling die niet in lijn is met het draagkrachtbeginsel, maar dit is pas problematisch wanneer huishoudens met kinderen structureel de toegang tot onderwijs niet weten te vinden. De eigen betalingen in de zorgverzekering zijn niet progressief ingericht, maar dit hoeft geen probleem te zijn als dit niet leidt tot zorgmijding onder huishoudens met leden met gezondheidsproblematiek. Het cumulatieve effect van het feit dat de doelgroepen van verschillende tertiaire sectoren lang niet altijd samenvallen, en van het feit dat het draagkrachtbeginsel ondergeschikt is aan de toegankelijkheid voor deze groepen, resulteert uiteindelijk in een U-vormige verdeling van het profijt. Een belangrijker vraag dan of deze verdeling het draagkrachtbeginsel weerspiegelt, is of de doelgroepen van de afzonderlijke voorzieningen en regelingen er een goede toegang toe hebben.

12.4 De toegankelijkheid van voorzieningen

Wij hebben in dit rapport de doelgroepen van voorzieningen niet uitvoerig in kaart gebracht; het voert hier dan ook te ver om een evaluatie van het in de tertiaire sfeer gevoerde beleid te presenteren. Wel kunnen wij aan de hand van de volume- en deelname-effecten die we in de verschillende hoofdstukken in kaart brachten, voorzichtige uitspraken doen over de mate waarin bepaalde groepen gebruik lijken te maken van en de toegang lijken te vinden tot voor hen relevante voorzieningen.

Zorg en ondersteuning

We zagen dat huishoudens met een laag inkomen naar rato de grootste afnemers zijn van maatschappelijke ondersteuning en langdurige zorg, en het hoogste schaderisico hebben in de zorgverzekering. Dit komt mede doordat inkomensverlies en gezondheidsproblematiek hand in hand gaan. De langdurige zorg en de maatschappelijke ondersteuning worden in overgrote mate gebruikt door huishoudens met een laag inkomen (met uitzondering van studenten) en door ouderen, waardoor we in elk geval kunnen stellen dat het profijt van de langdurige zorg terecht komt bij de groepen die het nodig lijken te hebben. Of deze voorziening ook daadwerkelijk gevonden wordt door alle huishoudens die haar nodig hebben, kunnen we hier niet met zekerheid zeggen: we weten in deze studie immers niets over het niet-gebruik van voorzieningen. De zorgverzekering is in beginsel voor iedereen toegankelijk – verzekeraars mogen immers niemand weigeren – en lage inkomens worden bij het betalen van de nominale premie geholpen met de zorgtoeslag.

Hierdoor lijkt toegang tot de verzekeringsmarkt geen acuut probleem. Een verzekering is echter pas van nut wanneer er schade gemeld wordt, waarmee de discussie omtrent het eigen risico om de hoek komt kijken. Vanuit de doelstellingen van voorzieningen in de tertiaire sfeer zou in een discussie over het eigen risico de afweging tussen zorgmijding en de betaalbaarheid van de zorg centraal moeten staan.

Onderwijs

Het profijt van het basis- en voortgezet onderwijs volgt vrij precies de verdeling van het aantal kinderen in de relevante leeftijdscategorie. Dat vrijwel alle potentiële gebruikers deze voorzieningen lijken te vinden, is uiteraard het gevolg van de leerplicht en van het feit dat dit onderwijs geen eigen bijdrage behoeft (in lijn met het onderwijs als sociaal grondrecht). De toegankelijkheid van deze voorzieningen en de externe effecten die deze genereren, lijken hiermee geborgd. In het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs is de deelname hoger dan gemiddeld onder kinderen van huishoudens met een hoog inkomen, al namen wij dit zelf niet direct waar (zie echter cbs 2016n; Herweijer en Josten 2014; Inspectie 2016). Dit betekent ook dat de deelname onder andere inkomensgroepen lager dan gemiddeld is. Hierbij is het sterke vermoeden dat het gebruik vooral in de middengroep lager is dan we zouden verwachten op basis van het aantal kinderen (dit kunnen we niet empirisch controleren, maar zie bv. Pommer et al. 2011). Het feit dat de middengroep de toegang tot hoger onderwijs maar gedeeltematig lijkt te vinden is, vanuit de motieven voor ingrijpen in deze sector, wellicht onwenselijk. Hier komen we in paragraaf 12.5 op terug.

De vraag die in de sector onderwijs boven de markt hangt, is uiteraard wat het effect van het sociale leenstelsel zal zijn. Als we de effecten van het leenstelsel inschatten op basis van de berekening in hoofdstuk 6, komen we tot de conclusie dat deze het profijt voor huishoudens met een hoger inkomen zal verkleinen. De studiefinanciering is immers een niet te verwaarlozen bron van profijt voor huishoudens met een hoog inkomen, die met de invoering van het leenstelsel grotendeels wordt weggenomen. De vraag blijft dan wel wat de gevolgen van het leenstelsel zijn voor huishoudens met een laag of middeninkomen. Mocht de deelname van deze groepen dalen, dan is het aan de overheid om het profijt van huishoudens met hoge inkomens af te wegen tegen de deelname van huishoudens met een laag of middeninkomen.

Wonen

Voorzieningen op het gebied van wonen richten zich op zowel de markt voor huurwoningen als die voor koopwoningen. Het overheidsingrijpen in de huurmarkt bevordert de toegankelijkheid van huishoudens met een laag inkomen tot de huurmarkt (al bleef in onze analyse de vraag buiten beschouwing of er wel genoeg goedkope huurwoningen zijn). Het overheidsingrijpen in de markt voor koopwoningen komt duidelijk ten goede aan huishoudens met een hoog inkomen: zij hebben niet alleen duurdere woningen, maar genieten de voordelen hiervan ook tegen een hoger belastingtarief. Het resultaat van deze twee tegengestelde krachten is dat het profijt van huishoudens met een inkomen

in het vijfde deciel van de secundaire-inkomensverdeling zowel bij huren als bij kopen minder is dan we zouden verwachten. Voor huishoudens in dit deciel lijkt het overheidsingrijpen op beide markten relatief weinig voordeel op te leveren: deze huishoudens hebben bijvoorbeeld vaak of een huurwoning in de vrije sector en/of geen huurtoeslag, of een goedkope koopwoning. Deze huishoudens lijken geen toegang te hebben tot de geneugten van een dure woning in eigen bezit, terwijl ze ook niet de korting op de maandlasten genieten die het gevolg is van huren in de sociale huursector. Het verschil in profijt met huishoudens met een hoog inkomen staat hier op gespannen voet met het rechtvaardigheidsmotief.

Sport, cultuur en recreatie

Het profijt van de overheidsuitgaven aan sport, cultuur en recreatie loopt in absolute zin op met het secundaire inkomen, al draagt het relatief gezien wel meer bij aan het inkomen van huishoudens met een laag inkomen; zie de lichte progressiviteit van de sector in hoofdstuk 11.

In het geval van kunst, musea en sport is het oplopende profijt een gevolg van het feit dat huishoudens met een hoger inkomen meer gebruik maken van deze voorzieningen dan huishoudens met een laag of middeninkomen en dus niet alleen van het feit dat deze huishoudens vaak groter zijn. Zoals in hoofdstuk 8 uiteen werd gezet, is het goed mogelijk dat de verdeling van het profijt van invloed is geweest op de discussie omtrent bezuinigen in de sector. Vanuit de doelstelling van de toegankelijkheid van cultuur en sport, en zeker vanwege de nutonderschatting die het gebruik van sport en cultuur in de weg kan staan (mensen onderschatten volgens de overheid mogelijk het nut van sport en cultuur), is bezuiniging echter niet de meest evidente maatregel. Deze doelstellingen zouden eerder vragen om verdere verlaging van de prijs die gebruikers van deze voorziening betalen. In de kern lijkt aan deze discussie de validiteit van het onderschattingsmotief ten grondslag te liggen en de opvatting over de waarde die cultuur en sport hebben voor de ontwikkeling van het individu en de samenhang in de maatschappij. Partijen die van mening zijn dat het individu geneigd is zijn nut van cultuur en sport te onderschatten en die vinden dat deze zaken van groot belang zijn voor het individu, zullen waarschijnlijk opteren voor meer toegankelijkheid en meer (of in elk geval niet minder) overheidsbijdragen. Partijen die daarentegen menen dat het individu in staat is om zelf zijn nut van cultuur en sport in te schatten en/of menen dat de waarde van deze zaken overdreven wordt, zullen eerder de tegenovergestelde positie innemen.

Vervoer

In de sector vervoer lopen het profijt en het nadeel op met het inkomen van huishoudens. De uitzondering hierop vormen de studenten in het eerste deciel van de secundaire-inkomensverdeling: zij hebben veel profijt van regionaal en landelijk openbaar vervoer. Wat bij vervoer opvalt, is dat het nadeel groter is dan het profijt en dat dit geheel ten laste komt van autobezit en -gebruik. Dit kan ten dele verklaard worden vanuit het feit dat de overheid het gebruik van auto's wil ontmoedigen, met het oog op negatieve (externe)

milieueffecten. Dit motief staat echter op gespannen voet met het bieden van toegang tot mobiliteit en de in dat kader gedane investeringen in de openbare weg, en met de economische baten die een mobiele bevolking genereert.

12.5 De middengroep

In bovenstaande beschouwingen over de toegankelijkheid en het gebruik van sectoren in de tertiaire sfeer, alsmede in de verdeling van het tertiaire inkomen, komt het beeld naar voren dat de middengroep minder profijt heeft van tertiaire voorzieningen dan we wellicht zouden verwachten. Het betreft hier in het bijzonder het profijt van wonen, hoger onderwijs, en sport, cultuur en recreatie. Bij deze bevinding past in elk geval één belangrijke kanttekening. De neiging zal bestaan om deze resultaten te koppelen aan de bredere discussie omtrent het onder druk staan van de middenklasse (zie WR 2016). Dergelijke discussies richten zich echter vaak op de arbeidsmarktpositie van de middengroep en definiëren deze aan de hand van het beroepsniveau, dat nauw gerelateerd is aan het primaire inkomen, maar slechts in mindere mate aan het secundaire inkomen. De sterke U-vorm van de herverdeling in de tertiaire sfeer is echter gezien vanuit de secundaire, en niet vanuit de primaire middeninkomens. Wel zagen we in figuur 11.8 en tabel 11.2 dat huishoudens met een primair middeninkomen relatief weinig profijt lijken te hebben van voorzieningen in de tertiaire sfeer.

Wanneer we de secundaire middeninkomens bezien, is het uiteindelijk de vraag of het erg is dat deze groep in de tertiaire sfeer minder profijt van de overheid heeft. Het antwoord op deze vraag is afhankelijk van het gezichtspunt dat we innemen en van de sector die we bespreken. Zo speelt het rechtvaardigheidsmotief een belangrijke rol op de woningmarkt: huishoudens met een laag inkomen zouden zonder overheidsingrijpen een beperkte toegang tot de woningmarkt genieten, hetgeen overheidsingrijpen wenselijk maakt. Vanuit dit motief gezien is het niet vreemd dat lage inkomens relatief gezien meer profijt hebben van wonen dan lage middeninkomens, maar natuurlijk wel dat hoge inkomens relatief gezien meer profijt hebben. Simpel gesteld betekent dit immers dat lage middeninkomens per eenheid woongenot meer betalen dan hoge inkomens, wat vanuit een rechtvaardigheidsmotief moeilijk te verantwoorden is. Echter, dat de positie van de middengroep op de woningmarkt aandacht van het beleid verdient, betekent echter niet automatisch dat de middengroep zelf haar positie op de woningmarkt als problematisch ervaart. Hier kunnen we, bij gebrek aan gegevens, geen empirische uitspraken over doen.

Met betrekking tot onderwijs is de problematiek voor het beleid minder eenduidig. Aan de ene kant kan het feit dat middeninkomens oververtegenwoordigd zijn in het middelbaar onderwijs en ondervertegenwoordigd in het hoger onderwijs, leiden tot een minder mondig, minder participerende en minder gezonde bevolking (zie hoofdstuk 6). Aan de andere kant is het maar de vraag of de arbeidsmarkt gebaat zou zijn bij een grote groei van het aantal hoogopgeleide arbeidskrachten ten koste van de middelbare beroepsbevol-

king. Daarnaast is het bij onderwijs natuurlijk de vraag waarom de middengroep ondervertegenwoordigd is. Als dit het gevolg is van persoonlijke voorkeuren of vaardigheden, moet nog maar gezien worden of dit een probleem is waar de overheid iets aan kan of zou moeten doen. Echter, als de beperkte deelname het gevolg is van financiële beperkingen, is er mogelijk wel een rol voor de overheid weggelegd. Nader onderzoek zou dit uit moeten wijzen.

In de sector sport, cultuur en recreatie, waar we ook een relatief lage deelname zagen in de middengroep, is het eveneens de vraag in hoeverre de ondervertegenwoordiging van de middengroep het gevolg is van financiële beperkingen of van persoonlijke voorkeuren. In het eerste geval ligt er een taak voor het beleid om de financiële bereikbaarheid van sport, cultuur en recreatie te verhogen, terwijl in het laatste geval het aanbod van sportieve, culturele en recreatieve voorzieningen wellicht meer op de middengroep afgestemd zou moeten worden. Wel zou een dergelijke aanpassing moeten gebeuren met behoud van het maatschappelijk relevante karakter van dergelijke uitingen, omdat deze het overheidsingrijpen in deze sector verantwoordt.

12.6 Tot slot

In deze studie hebben wij een inzicht geboden in de verdeling en herverdeling van het inkomen in Nederland. We kunnen ten eerste concluderen dat de Nederlandse bevolking welvarender is dan we op basis van het besteedbare inkomen zouden veronderstellen. Nederlandse huishoudens dragen relatief veel af in de secundaire sfeer, maar hier tegenover staat een breed en doorgaans toegankelijk stelsel van deels collectieve voorzieningen. Dit is van belang voor het welzijn van burgers. Er is een groot verschil tussen een eenoudergezin in de bijstand dat grotendeels zelf de lasten moet dragen van de zorg voor de ouder en de kinderen, en een eenoudergezin in de bijstand dat het onderwijs, de eventuele jeugdzorg van de kinderen en de eventuele langdurige zorg van de ouder vergoed krijgt, en hiernaast gesteund wordt in eventuele bijzondere (incidentele, juridische) uitgaven. Het is moeilijk om te kwantificeren hoe groot dat verschil is, maar dit zal ontegenzeggelijk van invloed zijn op de levenssituatie van dit huishouden.

Ook zijn de welvaartsverschillen zoals gemeten aan de hand van het tertiaire inkomen in sommige gevallen kleiner dan gemeten aan de hand van het besteedbare inkomen; in sommige gevallen draait de welvaartsverhouding zelfs om. Zoals eerder gememoreerd, heeft een eenoudergezin in de bijstand gemiddeld een veel lager primair inkomen dan een paar zonder kinderen in loondienst, maar een vergelijkbaar secundair inkomen, en een hoger tertiair inkomen. Dit maakt uit voor de evaluatie van het Nederlandse beleid. Immers, hoewel veel beleid in de tertiaire sfeer van oudsher niet bedoeld is om inkomenspolitiek mee te voeren, zal het door burgers toch ook op zijn inkomenseffecten geëvalueerd worden. Breder gesteld zullen burgers het nut dat ze hebben van bepaalde voorzieningen meewegen in hun oordeel over overheidsuitgaven.

Hier moeten we er tot slot wel rekening mee houden dat ogenschijnlijk vergelijkbare eenheden welvaart, door burgers heel verschillend gewogen kunnen worden. Zo zal voor veel burgers een euro zorgprofijt anders wegen dan een euro profijt van sport, cultuur en recreatie, of hoger onderwijs. Sterker nog, het is waarschijnlijk dat ontvangen profijt van zorg door burgers in veel gevallen niet als een welvaartstoename gevoeld wordt: in veel gevallen hebben leden van het huishoudens immers (mogelijk zware) gezondheidsproblematiek, wat burgers niet snel zullen associëren met welvaart en welzijn. In plaats van met een dergelijke, nogal economische zienswijze op profijt, inkomen en welvaart, zullen burgers deze zaken ook bezien op basis van morele principes en de vanzelfsprekendheid van de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen.

Summary

Provisions distributed

What is profit from the government?

Under the Dutch Constitution, the government is responsible for securing the means of subsistence of the population and achieving the distribution of wealth. The government is also responsible for providing access to employment, social security, public health, housing, education and legal aid. To fulfil these responsibilities, the government has developed a great many arrangements and provisions. To finance these arrangements, the government levies taxes and social security contributions and sometimes asks citizens to make co-payments. Whenever the government pays a benefit or funds a provision, households which receive that benefit or use that provision can be said to derive a 'profit from the government'. When a household pays taxes, contributions or a co-payment, it experiences a 'loss from the government'.

Primary and secondary income

Many households derive an income from employment and/or from their assets. This is referred to as primary income. However, by no means all households receive a primary income: for example, people who are unable to work due to health problems, old age or economic circumstances, and who have no income from assets. Based on its constitutional task of providing the population with a means of subsistence, the Dutch government is required to provide a safety net for these people. It does this by creating social security arrangements to accommodate subsistence risks (social assistance benefits, child benefits, child-related budget), unemployment risks (Unemployment Insurance Act, redundancy pay), disability risks (Work and Income (Capacity for Work) Act, Sickness Benefits Act) and old-age risks (General Old Age Pensions Act, supplementary pension). Partly in order to fund these arrangements, the government levies social security contributions and taxes on income from employment and assets and on the benefits received. If we add together all benefits, contributions and taxes to the primary income, we obtain the secondary income.

Dutch households pay a total of 199.1 billion euros from their primary income in the form of social security contributions, pension contributions, healthcare contributions and income tax. Against this, households receive 110.7 billion euros in the form of benefits to cover subsistence risks, unemployment risks, disability risks, old-age risks and income tax expenditure. All in all, this process involves a pronounced redistribution from households with a high income to households with a low income. The distribution of secondary

income is much more even (Gini = 0.374¹²⁷) than that of primary income (Gini = 0.574). In addition, the sum of all secondary incomes is substantially lower than the sum of all primary incomes, because a high proportion of the contributions and taxes go towards public provisions that have no impact on secondary income. On balance, therefore, in the context of secondary income, a substantial amount of money goes to the government.

Box 1 Income deciles

When dividing an income distribution into deciles, we first rank all households in order of income, from low to high. The bottom 10% in this ranking of households forms the first decile of the income distribution; in the Netherlands, this represents the approximately 780,000 households with the very lowest incomes. The second 10% in this distribution is referred to as the second decile, the third 10% as the third decile, and so on. Each decile contains approximately 780,000 Dutch households.

Arrangements to cover subsistence risks

The majority of social assistance benefits are received by households with a low income, in the first, second and third deciles of the primary and secondary income distribution. Households with a higher income have more children on average than households with a lower income, which means that a substantial proportion of child benefits go to households with a high income. The child-related budget rises towards the fifth decile of the primary and secondary income distribution, after which it falls again. This is because more children generally means a bigger child-related budget (households with a higher income often have more children), whereas the amount of the child-related budget reduces as income rises.

Arrangements to cover unemployment and disability risks

The majority of unemployment benefits under the Unemployment Insurance Act (ww) are received by households in the third to seventh primary income deciles. This is due to the fact that benefit recipients more often live in a household with a second breadwinner, and the fact that unemployment benefits are linked to the recipient's income before becoming unemployed. Redundancy pay for politicians and government administrators shows a similar distribution. The majority of contributions to fund unemployment benefits are paid by households with high incomes: these contributions show a fairly steep and linear proportional increase from the middle of the income distribution towards the tenth decile. On an annualised basis, therefore, unemployment benefit arrangements lead to a fairly marked redistribution from high to middle incomes. Over the longer term, the redistribution will be less pronounced, because some members of households with high incomes may become unemployed themselves in the future. Receipts in the form of

¹²⁷ A Gini of 0 means that the income is distributed completely equally. A Gini of 1 represents maximum inequality; a Gini of 1 would signify that one household receives all the income.

benefits under the Work and Income (Capacity for Work) Act and the Sickness Benefits Act (wia), both of which are forms of incapacity benefit, broadly follow the pattern of unemployment benefits, because they are based on the same system and comparable risks in relation to loss of income.

Arrangements to cover old-age risks

The majority of retirement benefits, both the state pension under the General Old Age Pensions Act (AOW) and supplementary pensions, are received by households with a low primary income (first to fourth decile), and are paid for by households with a high primary income (sixth to tenth decile). This is of course due to the fact that older persons are generally not active on the labour market, whereas those in work pay for the state pension through the pay-as-you-go system. By contrast, supplementary pension benefits received increase across the secondary income distribution, because they are related to the income prior to retirement.

Income tax and tax allowances

Income tax – excluding state pension contributions and contributions to fund benefits under the Exceptional Medical Expenses Act (AWBZ), which we include under healthcare – shows a very skewed distribution, with around 50% being paid by the tenth decile of the primary and secondary income distribution. This is of course due to the system of income tax bands, and is reinforced by the fact that excluding the contributions referred to above greatly enlarges the difference between the tax rates in the second and third bands. Set against this skewed distribution of income tax are the tax allowances, such as the self-employed persons' allowance and gift allowance, the profit from which also goes mainly to households in the higher income deciles. However, this distribution is much less skewed than the income tax distribution and accounts for only a fraction of the total amount of tax paid.

Tertiary income

If households use their secondary income to access provisions that are funded wholly or partly by the government, they increase their secondary income by the amount that is funded by the government. Commodity and other special-purpose taxes (e.g. VAT, vehicle excise duty and property tax) reduce household income by the amount paid. What is left over after adding profit from government funding and deducting payments is the tertiary income. In the tertiary income sphere, we distinguish between *provisions* in the fields of healthcare, support, education, housing, sport, culture and recreation, and transport. We also distinguish special-purpose *levies*, such as duties and VAT. The distribution of profit in the tertiary income sphere in the sectors referred to above is set against the secondary income deciles in order to provide an insight into the profit derived by different income groups.

In the progression from secondary to tertiary income, the Dutch government spends 142.9 billion euros on provisions in the fields of healthcare, support, education, housing, sport,

culture and recreation, and transport. Households contribute 48.4 billion euros in special-purpose levies. Households with a low income receive a good deal of profit in the distribution from secondary to tertiary income (in the form of healthcare, support and housing), followed by households with a high income (education, sport, culture and recreation, and housing). Middle-income households, in the fifth to seventh deciles of the secondary income distribution, receive considerably less profit. As a result, the cumulative distribution of the profit from all provisions in the tertiary sphere forms a U-shape, and the tertiary income inequality (Gini = 0.329) is not much lower than in the secondary income distribution (Gini = 0.374). This corresponds with the results of the previous edition of *Profit from the government*. However, it is not possible to make a hard quantitative comparison with those earlier results, because the supply of data has improved considerably and we have adapted our household definition. As a result, profit from the government is defined more accurately in this study and we have been able to attribute more provisions (especially in the field of long-term care).

Healthcare

Healthcare accounts for 64.3 billion euros, distributed between curative care (Health Insurance Act (Zvw)) and long-term care (Exceptional Medical Expenses Act (AWBZ), replaced in 2014 by the Long-term Care Act (Wlz), making by far the largest item of public expenditure in the Netherlands. In the first place, healthcare insurance contains an element of risk solidarity: households with a low risk of health problems pay the same level of contributions as similar households with a higher risk. In addition, there is an element of income solidarity: households with a higher secondary income pay a higher independent contribution, while households with a lower secondary income receive a larger healthcare allowance. Together, these forms of solidarity lead to a redistributive effect, from households in the highest four deciles to households in the lowest five deciles. Family solidarity – whereby the government bears the nominal contribution for under-age children – works the other way round, since households with a higher secondary income generally have more children. However, the amount involved with the latter is relatively small.

Long-term care provisions result in a net distribution from middle and high-income households to households in the second income decile; the biggest source of funding, the AWBZ contribution, is paid for mainly by households in the fourth to tenth deciles, while the recipients of the various types of long-term care are mainly in the second decile. This strong concentration in a low decile is a consequence of the heavy use of these facilities by older persons and the fact that severe health problems among people below retirement age are often accompanied by a low income.

Support

We divide support into social support (support at home, medical/mobility aids and provisions, supported housing, domestic help), work-related support (sheltered employment, municipal reintegration and the Dutch Employee Insurance Agency (UWV), family support

(youth care and childcare allowances), legal support (legal aid) and financial support (special assistance grants, remission of municipal levies). Altogether, these sectors account for public expenditure totalling 16.7 billion euros.

The distribution of social support is virtually the same as that of long-term care discussed earlier: the lion's share of the 'profit' is concentrated in the second income decile.

The profit from work-related support is more broadly distributed. Municipal reintegration programmes, which are clearly linked to social assistance benefits, largely benefit households in the first, second and third deciles. uvw expenditure covers the entire income distribution, just as unemployment benefits did in the secondary income sphere, while the profit from sheltered employment is concentrated in the third decile, around the level of the minimum wage. The fact that the profit from sheltered employment also extends to the fourth, fifth, sixth and seventh deciles is due to the fact that recipients often live in multiple-person households or earn more than the minimum wage.

The distribution of profit from family support also shows a varying pattern. The profit from residential youth care services is concentrated in the lowest three deciles of the secondary income distribution, while the profit from non-residential youth care is fairly evenly distributed. The profit from childcare allowance follows the distribution of the number of children and therefore rises with household income.

The profit from both legal and financial support is concentrated in the lowest three deciles of the income distribution, reflecting the fact that these schemes have been specifically designed for households with a low income.

Education

Public spending on education in the Netherlands amounted to roughly 33.3 billion euros in 2014. The profit from primary and secondary education matches the distribution of the number of children of the relevant age fairly precisely. This can be largely explained from the perspective of compulsory education. As households with a higher income generally have more children, the profit from primary and secondary education rises with household income. The profit from special education is fairly broadly distributed between the third and ninth income deciles. If we look at the profit per child we find that, on average, children lower down the income distribution are more often in special education. The profit from vocational education also roughly follows the distribution of the number of children per household, while the profit from higher education rises sharply in line with household income. This is not just because of the higher average number of children in households with a higher income, but also because children of parents with a high income more often follow higher education.

Housing

The profit from housing, which received government support to the tune of 19.2 billion euros in 2014, can be broadly divided into the profit from renting and the profit from buying. As regards renting, we find that rent protection and housing allowance are concentrated in the lower deciles of the secondary income distribution, decrease with household

income, and have almost disappeared in the sixth decile. The profit from the tax breaks for home ownership show the reverse pattern and are concentrated in the higher income deciles, appearing to leave households on middle incomes to fall between two stools in this sector. The fact that households with a high income pay more in property tax, transfer tax and VAT on newly built homes does little to change this picture.

Sport, culture and recreation

Sport, culture and recreation constitute a relatively small sector, involving government expenditure of 5.1 billion euros. The profit from sport and recreation is slightly greater in the highest deciles of the secondary income distribution. This is not just because households with a higher income are generally bigger (more children), but also because they make more than average use of sports facilities. The picture is comparable for profit from culture, though here it is striking that the profit from cultural education and public libraries is fairly evenly distributed.

Transport

Transport is the only provision in the tertiary sphere in which the total taxes paid exceed the profit that is received. This 'loss' falls entirely on car owners. Government spending on trains, cars and regional transport totals 6.9 billion euros, while the income from private motor vehicle and motorcycle tax ('bpm'), parking fees and fuel duties amounts to 9.3 billion euros. The profit in this sector largely falls to households with a high income, partly because of the greater car ownership in these households. As we have seen, however, this is offset by the large remittances they have to make.

Levies

Finally, the Dutch pay approximately 28.7 billion euros each year in VAT, insurance tax, lifestyle taxes, energy and water tax. As a rule, these payments rise with household income, though payment of tobacco duty is concentrated among households with a low income: the lowest five deciles pay 57% of total tobacco duty, whereas only 38% of people aged 18 or over and 37% of those 12 years or older fall into this decile.

Redistribution in the Netherlands

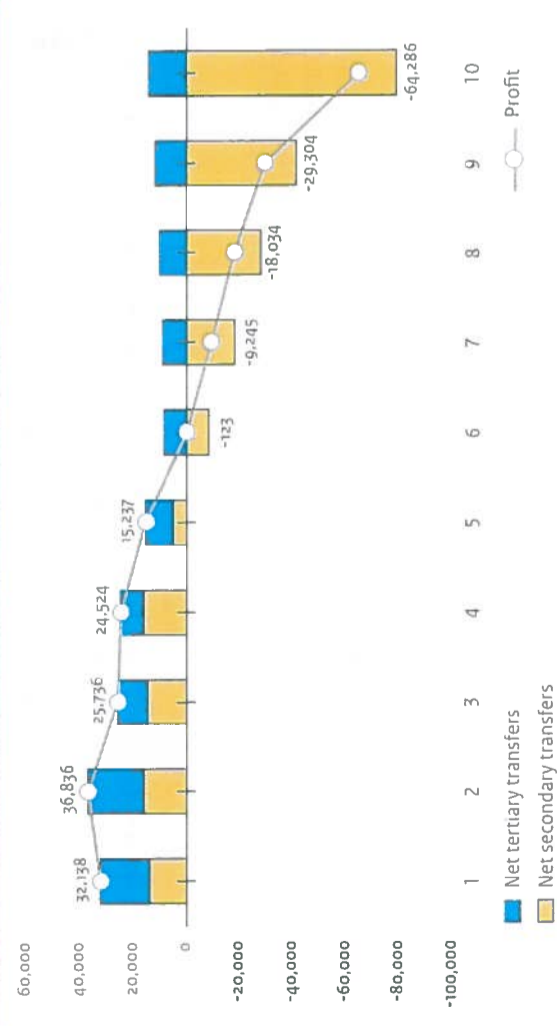
If we add together all transfers in the secondary and tertiary income sphere, we obtain a picture of the total redistribution taking place in the Netherlands. The first thing to note is that the total picture reflects the ability-to-pay principle fairly clearly: as a rule, those on higher incomes pay in more and receive less (Figure S1). This shape of the distribution results almost entirely from transfers in the secondary sphere (Figure S2) because, as stated, the profit distribution in the tertiary sphere is U-shaped (Figure S3).

However, this simple description masks a wide array of redistribution variants between and within income groups. Arrangements in the secondary income sphere are closely linked to household income and in many cases therefore considerably reduce income inequality. By contrast, arrangements in the tertiary sphere are often not directly linked to

income; as a result, it is quite common where two households have a comparable secondary income for one to make heavy use of provisions whilst the other does not, so that the first household has a substantially higher tertiary income than the second. This selective use is reflected in the tertiary income of vulnerable groups, for example, such as single-parent families in receipt of social assistance benefits and single person elderly households. These groups have a much smaller secondary income than less vulnerable households, but may have an almost comparable or sometimes even higher tertiary income. If it is frequently the case that households with a comparable secondary income have divergent tertiary incomes, this inhibits the ability of the various arrangements to reduce income inequality. We see this happening in the tertiary sphere: since wide use is made of arrangements by specific groups that cannot be readily separated on the basis of their income, the entire array of tertiary provisions reduces income inequality to a markedly lesser degree than transfers in the secondary sphere.

Figure S1

All attributed transfers and the net profit from those transfers,^{a,b} by deciles of the primary income distribution, 2014 (average amount per household in euros)

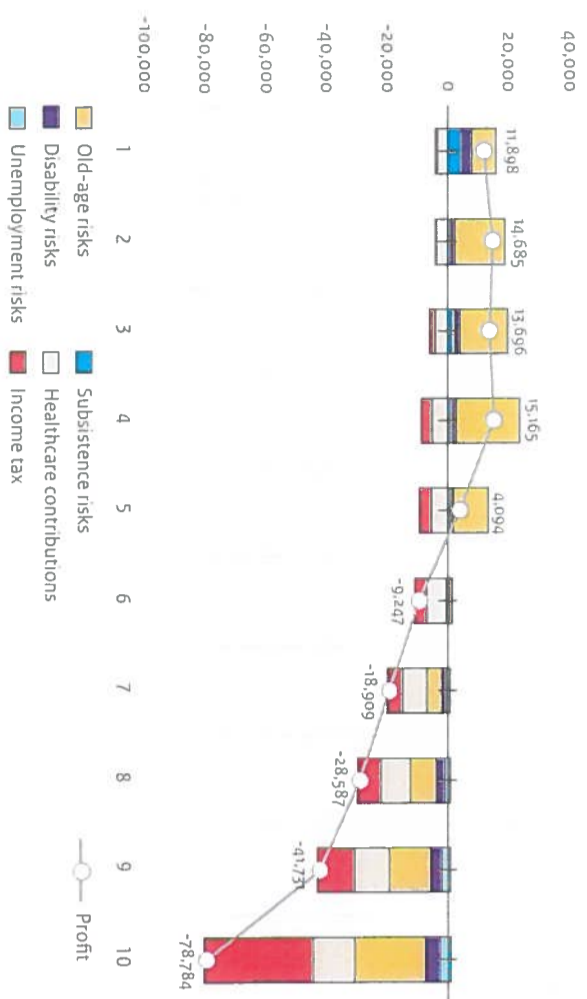

a The points on the black line show the net profit per decile, i.e. the profit (positive transfers) less the cost (negative transfers). The line joining these points visualises the form of redistribution

b This figure also incorporates 'other secondary transfers'. This is not the case in Figure S2.

Source: SCP (IAH'14)

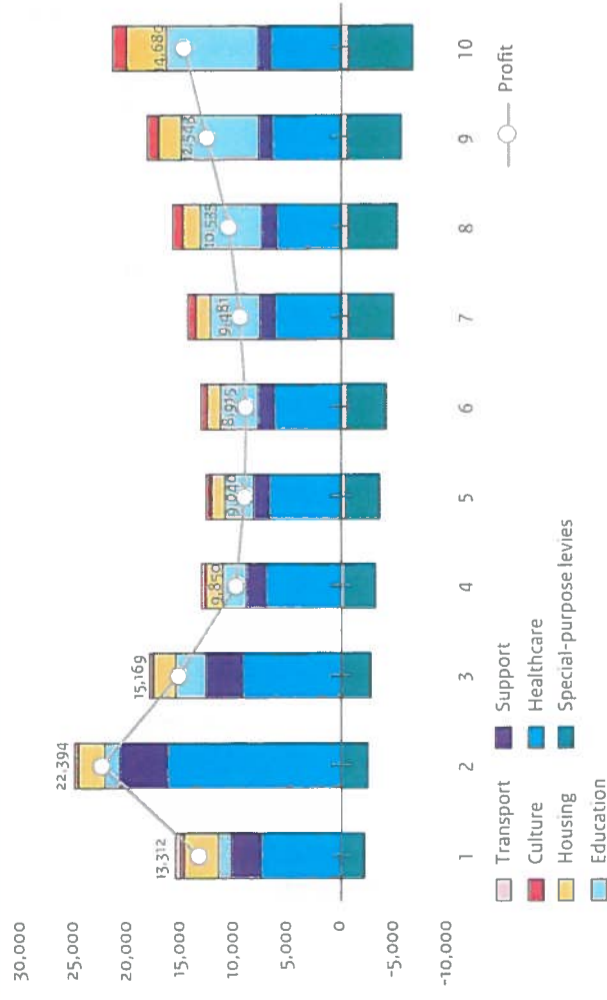
Figure S2
 Secondary transfers per sector and the net profit from those transfers,^a by deciles of the primary income distribution, 2014 (average amount per household in euros)

a The points on the black line show the net profit per decile, i.e. the profit (positive transfers) less the cost (negative transfers). The line joining these points visualises the form of redistribution.

Source: scp (IAH'14)

Figure 53 Tertiary transfers per sector and the net profit from those transfers, ^a by deciles of the secondary income distribution, 2014 (average amount per household in euros)

^a The points on the black line show the net profit per decile, i.e. the profit (positive transfers) less the cost (negative transfers). The line joining these points visualises the form of redistribution.

Source: SCP (IAH'14)

Discussion

The ability-to-pay principle in the secondary sphere

Redistribution in the secondary income sphere strongly reflects the ability-to-pay principle: those who have more, contribute more. In the first place, the ability-to-pay principle has a moral connotation and is a manifestation of solidarity values that are endorsed fairly widely in Dutch society. In the second place, the ability-to-pay principle stems directly from the motives for government intervention in social security. If households have insufficient income and the government wishes to top up that income, in the absence of adequate alternative sources of funding (e.g. natural gas revenues), asking households which do have sufficient income to make a contribution is the only effective funding method: the households requiring support can by definition not finance that support themselves. It should therefore come as no surprise that the total secondary transfers are highly progressive (i.e. help to reduce inequality) and that secondary income is much more evenly distributed than primary income.

Accessibility and profit of households in the tertiary sphere

If we view the tertiary income sphere in isolation, we see that the cumulative balance of the profit and loss is not in line with the ability-to-pay principle, as reflected by the U-shaped distribution of profit from the government in the tertiary income sphere across the secondary income distribution. This follows from the motives for government intervention in the tertiary sphere, where the government does not have the explicit objective of providing income support, but aims among other things to make healthcare, support, education, housing, sport, culture and recreation and transport accessible to all households that fall into the target groups for those provisions, or in some cases seeks to discourage the use of provisions or products. A more important question than whether the distribution of tertiary profit reflects the ability-to-pay principle is whether the groups targeted by individual provisions and arrangements have good access to them and whether practices that are harmful (to the environment or health) are adequately discouraged.

Groups targeted by provisions in the tertiary sphere are often characterised by the fact that they are socially, financially or physically vulnerable or, in the case of education, by having children. Whilst these characteristics bear a relationship to household income, it is far from straightforward. A clear example of the dynamic between vulnerability, income and the profit from public provisions is revealed by a comparison between single-parent families in receipt of social assistance benefits (vulnerable, and with children) and single-person households in waged employment (not obviously vulnerable, and no children). A single-person household in waged employment has a higher median primary income on average than a single-parent family on social assistance benefit (43,170 versus 940 euros), a secondary income that is still higher but with a much smaller difference (23,530 versus 17,260 euros) due to the ability-to-pay principle in the secondary income distribution, and a substantially smaller tertiary income (24,710 versus 48,710 euros) due to the heavy use of provisions by the single-parent family in receipt of social assistance benefits. These figures are averages; within the group of single-person households in waged employment there are households with a substantially higher tertiary income, while among single-parent families on social assistance benefit there are households with a substantially lower tertiary income.

As stated, this report does not contain a close evaluation of the effects of policy. However, based on the distributions of profit considered here, we do see a number of potential focus areas on the housing market, in higher education and in the field of sport, culture and recreation. This is discussed below.

The middle group

Middle-income households make less use of arrangements for housing, higher education and sport, culture and recreation than would be expected based on the size and composition of these households. From the perspective of the government, it is undesirable for households with a low middle income to derive only limited profit from government interventions in the housing market, given that the motive for those interventions is one of fairness, based on the assumption that households with a low income have limited

access to the housing market, making government intervention desirable. Seen in this way, it is not surprising that low-income households derive relatively more profit than middle-income households, but it is striking that households with a high income enjoy relatively more profit. The implication of this is that low middle-income households pay a higher 'unit price' for housing than higher-income households, something that is difficult to justify based on the fairness principle.

The challenges for government policy are less clear-cut when it comes to education. On the one hand, the fact that middle-income households are overrepresented in secondary education and underrepresented in higher education could lead to a less assertive, less participatory and less healthy population. On the other hand, it is debatable whether the labour market would benefit from having substantially fewer potential workers with senior secondary vocational qualifications and more people with higher education qualifications. It is also not clear why the middle group is underrepresented in higher education. If this is due to personal preferences or skills, consideration needs to be given to whether this is a problem that government could or should address. If the limited participation is a result of financial constraints, on the other hand, there is a role for the government in improving accessibility. Further research will be needed to ascertain whether this is the case.

In the sport, culture and recreation sector, where participation by the middle group is also relatively low, it is also uncertain to what extent this underrepresentation is due to financial constraints or to a mismatch between what is on offer and the preferences of this group. In the former case there is a role for policy in making sport, culture and recreation more financially accessible, while in the latter case the available sport, cultural and recreational provisions may perhaps need to be tailored more to the middle group. However, any such change would need to retain the socially relevant nature of sport, cultural and recreational content, because it is these that justify government intervention in the sector.

Conclusion

In this study we have provided insights into the distribution and redistribution of income in the Netherlands. The first conclusion we can draw is that the Dutch population is more prosperous than we would assume on the basis of disposable income. Dutch households make relatively high contributions in the secondary income distribution, but set against this is a wide and generally accessible system of partially collective provisions. This is important for the well-being of citizens. There is a wide difference between a single-parent family on social assistance benefits which largely has to bear the costs of education and healthcare for the parent and the children, and a single-parent family on social assistance benefits which receives reimbursement for education, youth care services and long-term care, and which is also supported by special (non-recurring, legal) expenditure when needed. It is difficult to quantify this difference, but it will indisputably have an influence on the living conditions of these households.

The differences in welfare measured on the basis of tertiary income are also smaller in some cases than when measured based on disposable income; in some cases, the relative

welfare positions actually reverse. This matters for an evaluation of Dutch policy.

Although a good deal of policy in the tertiary sphere has traditionally not been intended as a vehicle for pursuing income policy, citizens will nonetheless evaluate it in part based on its income effects. More broadly, citizens will take into account the utility they derive from certain provisions in forming their opinion on government expenditure.

If we take the foregoing as a starting point, it is tempting to conclude that the support for public provisions is under pressure among households in the middle group. However, apart from noting that we unfortunately have no empirical information on this and that further research is needed, a number of caveats need to be applied to this assumption.

First, it is unclear to what extent citizens are aware of the redistribution that occurs in the Netherlands and of the position of their own household within that process. It is not impossible that this awareness is fragmented, and its effect is ambiguous. On the one hand, a limited awareness could lead to greater support for redistribution, simply because people do not know how much they contribute and receive. On the other, a lack of knowledge could mean that people underestimate their profit from redistribution and overestimate their loss, making them more critical than would be expected based on their own profit. The relevance of this study lies largely in making this redistribution more transparent.

Second, the perspective from which citizens view income redistribution is unknown. If the middle group reason principally from the basis of their primary or gross income, they will conclude that, whilst they experience less profit from the government than households with a low income, that profit is higher than for households with a high income. In this case, middle-income households will set off their low profit from public provisions against their profit and loss in the secondary income sphere, and will see that high-income households contribute more in the secondary sphere in exchange for their larger profit from education and government interventions in the housing market. However, if the middle group reason from the basis of their secondary or disposable income and ignore the secondary profit distribution, they may draw the conclusion that they derive disproportionately little profit from the extensive system of public provisions in the tertiary sphere. In that case, the middle group may conclude that lots of money is spent on public provisions of which they themselves make no use.

Third, the apparently disadvantaged position of the middle group in the distribution of tertiary transfers is partly the result of the large transfers to households with a low secondary income; the question is how citizens weigh these tertiary transfers. It is reasonable to assume that, for many citizens, a euro of profit from healthcare carries a different weight than a euro of profit from sport, culture and recreation, or higher education. In fact, it is likely that profit received by citizens from healthcare provisions will in many cases not be seen and felt as an increase in welfare: in many cases, household members will have (possibly severe) health problems, which will not readily be associated with welfare and well-being. Rather than taking this fairly economic view of profit, income and welfare, citizens are also likely to view these aspects on the basis of moral principles and the expectation that the presence of certain provisions can be taken for granted.

Literatuur

- Aaron, H. en M. McGuire (1970). Public goods and income distribution. In: *Econometrica*, jg. 38, nr. 6, p. 907-920.
- Ape/MuConsults (2008). *Omvang bdu: beschikbare middelen en ambities*. Geraadpleegd 9 november 2016 via <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2008/11/28/20084431-bijlage-1-omvang-bdu-beschikbare-middelen-en-ambities/20084431-bijlage-1.pdf>
- Atkinson, A.B. (1970). On the measurement of inequality. In: *Journal of Economic Theory*, jg. 2, nr. 3, p. 244-263.
- Atkinson, A.B. (1980). Horizontal equity and the distribution of the tax burden. In: H.J. Aaron en M.J. Boskins (red), *The economics of taxation* (p. 3-18). Washington D.C: Brookings.
- Atkinson, A.B. (2003). Income inequality in oecd countries: data and explanations. In: *Cesifo Economic Studies*, jg. 49, nr. 4, p. 479-513.
- Avram, S. (2014). *The distributional effects of personal income tax expenditure*. Colchester: Institute for Social and Economic Research, University of Essex (Euromod working paper series, EM14/14).
- Barr, N. (1992). Economic theory and the welfare state. A survey and interpretation. In: *Journal of Economic Literature*, jg 30, nr. 2, p. 741-803.
- Barr, N. (1993). *The economics of the welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Barry, B. (1990). The welfare state versus the relief of poverty. In: A. Ware en R.E. Goodin (red.), *Needs and welfare* (p. 73-103). London: Sage.
- Bettendorf, L. en S. Cnossen (2014). *Bouwstenen voor een moderne btw*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Bijl, R., J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (2015). *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Blijie, Berry, Kenneth Gopal, Ruud Steijvers en Wim Faessen (2016). *Wonen in beweging. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2015*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties.
- Boelhouwer, J. (2016). *Het brede welvaartsbegrip volgens het scp*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. en J. Passeron (1990). *Reproduction in education, society, and culture*. London / Thousand Oaks (ca): Sage Publications.
- Broek, A. van den (2012). Cultuur tussen collectieve verantwoordelijkheid en consumentensovereiniteit. In: Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije en Cok Vrooman (red.), *Een beroep op de burger. Min-der verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012* (p. 231-253). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bruil, A. (2015). *Ongelijkheid tussen huishoudens vanuit verschillende concepten*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- cbs (2016a). *Gemeenterekeningen; baten en lasten naar regio en grootteklasse*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- cbs (2016b). *Leerlingen, deelnemers en studenten; onderwijssoort, vanaf 1900*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- cbs (2016c). *Onderwijs; uitgaven aan onderwijs en cbs/oeso indicatoren*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>

- CBS (2016d). *Jongeren; onderwijsniveau, socialeconomische kenmerken huissituatie*. Geraadpleegd november 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CBS (2016e). *Politieke en sociale participatie, 2006*. Geraadpleegd december 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CBS (2016f). *Waarde omroerende zaken van woningen en niet-woningen*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CBS (2016g). *Woningvoorraad naar eigendom; regio, 2006-2012*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CBS (2016h). *Indirecte belastingen en bestedingen; kenmerken particuliere huishoudens*. Geraadpleegd oktober 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CBS (2016i). *Overheid; omvang en belastingen*. Geraadpleegd september 2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>
- CESifo Dice (2004). *Private health insurance: laws and regulations, 2000*. Te downloaden via <http://www.cesifo-group.de/ifoHome/facts/DICE/Social-Policy/Health/Organisational-Structure/PHI-Laws/fleBinary/PHI-Laws.pdf>
- ClO. *Compendium voor de Leefomgeving (2016). Monitor infrastructuur en ruimte 2016*. Geraadpleegd 9 november 2016 via <http://www.clo.nl/publicaties/monitor-infrastructuur-en-ruimte-2016>
- Commissie-Dijkhuizen (2013). *Naar een activerender belastingstelsel*. Den Haag: Commissie Inkomstenbelasting en toeslagen.
- CPB (2016a). *Macro economische verkenning 2016*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB (2016b). *Keuzegedrag verzekeren en risicosolidariteit bij vrijwillig eigen risico*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Dronkers, J. (2011). *De maatschappelijke en wetenschappelijke waarde van internationale data over onderwijsprestaties*. In: *Pedagogische Studien*, jg. 88, nr. 2, p. 122-131.
- Ebrill, L., M. Keen, J. Bodin en V. Summers (2001). *The modern VAT*. Washington: International Monetary Fund.
- Ekelien, L. van en R. Olieman (2009). *Voelt het volk voor verzekering?* Amstelveen: Sociale Verzekeringsbank.
- EPCC (2010). *Advies verering als verdeelmodel bij de bekostiging van speciale onderwijszorg*. Den Haag: Evaluatie- en adviescommissie Passend onderwijs.
- Es, F. van en H. Kranendonk (2014). *Vermogensschokken en consumptie in Nederland*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Foubister, T., S. Thomson, E. Mossialos en A. McGuire (2006). *Private medical insurance in the United Kingdom*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Gijssing, R., T. Pels, H. Bellart en B. Tierolf (2015). *Grote verschillen in gebruik jeugdzorg naar herkomst* via <http://www.kis.nl>
- Goderis, B. en I. Woitiez (2015). *Education. In: Public sector achievement in 36 countries*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Goudswaard, K. en K. Caminada (2015). *Social security contributions. Economic and public finance considerations*. In: *International Social Security Review*, jg. 68, nr. 4, p. 25-45.
- Haig, R.M. (1921). *The concept of income: economic and legal aspects*. In: R.M. Haig (red.), *The federal income tax* (p. 10-28). New York: Columbia University Press.
- Harmesen, C. en A. Israëls (2003). *Register-based household statistics. (Paper for European Population Conference 2003; European Populations: Challenges and Opportunities)*. Voorburg: Division of Social and Spatial Statistics, Statistical Analysis Department (CBS).

- Herweijer, L. en E. Josten (2014). Een ideaal met een keerzijde. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 67-102). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hicks, J. (1943). The four consumer surpluses. In: *Review of Economic Studies*, jg. 7, nr. 34-56, p. 31-41.
- Hoff, S., J. Wildeboer-Schut, B. Goderis en C. Vrooman (2016). *Armoede in kaart*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Horst, A. van der, F. Erp en J. de Jong (2011). *Omgevingsscenario's voor gezondheid en zorg*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Houwelingen, P. van en P. Dekker (2015). Maatschappelijke participatie en politieke betrokkenheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.), *De sociale staat van Nederland 2015* (p. 213-239). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- IBO (2013). *Inkomen en vermogen van ouderen: analyse en beleidsopties*. Den Haag: ministerie van Financiën.
- iBMG (2013a). W. van de Ven, R. van Kleef, R. van Vliet. *Hoe kam de NZa risicoselectie op de zorgverzekeringsmarkt meten*. Erasmus universiteit Rotterdam.
- iBMG (2013b). F. Eijkelaar, R. van Kleef, S. van Veen, R. van Vliet. *Onderzoek risicovereveningsmodel 2014: berekening normbedragen*. Erasmus universiteit Rotterdam.
- IenM (2012). *Structuurvisie infrastructuur en ruimte. Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig*. Geraadpleegd 8 november 2016 via www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2012/03/13/structuurvisie-infrastructuur-en-ruimte/structuurvisie-infrastructuur-en-ruimte-4.pdf
- IenM (2014). *Rijksjaarslag 2014*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/2015, 34 200 XII, nr. 1.
- Inspectie van het onderwijs (2016). *De staat van het onderwijs 2014/15. Technisch rapport deel 1 - onderwijskansen*. Geraadpleegd 28 november 2016 via <http://www.destaatvanhetonderwijs.nl/verantwoording>
- Kakwani, N.C. (1977). Measurement of tax progressivity. An international comparison. In: *The Economic Journal*, jg. 87, nr. 345, p. 71-80.
- Kakwani, N.C. (1984). On the measurement of tax progressivity and redistributive effect of taxes with applications to horizontal and vertical equity. In: *Advances in Econometrics*, jg. 3, p. 149-168.
- Kooiker, S. en S. Croezen (2015). Gezondheid en zorg. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.), *De sociale staat van Nederland 2015* (p. 177-212). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Korpi, W. en J. Palme (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality. Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. In: *American Sociological Review*, jg. 63, nr. 5, p. 661-687.
- Kuhry, B., E. J. Pommer, J. Jonker, J. Stevens (2006). *Publieke productie en persoonlijk profijt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Laibson, D. (1997). Golden eggs and hyperbolic discounting. In: *Quarterly Journal of Economics*, jg. 112, nr. 2, p. 443-478.
- Lalta, V. en T. Slager (2015). *Rapportage bijzondere bijstand 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Lambert, P.J. (1989). *The distribution and redistribution of income. A mathematical analysis*. Oxford/Cambridge (Mass): Blackwell.
- Lind, E.A. en T.R. Tyler (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.
- Lowry, R.C. (2016). Subsidizing institutions versus outputs versus individuals. States' choices for financing public postsecondary education. In: *Journal of Public Administration Research and Theory*, jg. 26, nr. 2, p. 197-210.

- Lukkezen, J. en A. Elbourne (2015). *De Nederlandse consumptie. Goede tijden, slechte tijden*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Minne, B., M. van der Steeg en D. Webbink (2007). *De maatschappelijke opbrengsten van onderwijs*. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB Memorandum 177).
- Möhlmann, Jan en Stefan Groot (2016). *Schatting marktconforme huur*. Behoort bij CPB Policy Brief 2016/13 'De positie van de middeninkomens op de woningmarkt'. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB Achtergronddocument).
- Mulder, L., A. van der Hoeven-van Doornum en J. Roeleveld (2009). *Aantallen en typen zorgleerlingen in het schooljaar 2007/08. Resultaten van de aanvullende dataverzameling COOL ten behoeve van het monitoren van zorgleerlingen*. Nijmegen: ITS/Kohnstamm Instituut.
- Neelands, J., E. Belfiore, C. Firth, N. Hart, L. Perrin, S. Brock, D. Holdaway en J. Woddis (2015). *Enriching Britain. Culture, creativity and growth*. Coventry: University of Warwick.
- Nibud (2015). *Studentenonderzoek 2015*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.
- ocw (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OECD (2014). *Income inequality*. Geraadpleegd november 2016 via <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.html>
- Polanyi, K. (1944). *The great transformation*. New York: Farrar & Rinehart.
- Pommer, E. en J. Boelhouwer (2015). *Overall rapportage sociaal domein*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, E., J. van Leeuwen en M. Ras (2003). *Inkomen verdeeld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, E. J., J. Jonker, L. Ruitenbergh (2003). *Profijt van de overheid: de personele verdeling van gebonden overheidsuitgaven en -inkomsten in 1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, E., J. Jonker, A. van der Torre en H. van Kempen (2011). *Minder voor het midden. Profijt van de overheid in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Prorail (2015).
- Pommer, E. en L. Ruitenbergh (1994). *Profijt van de overheid III: de verdeling van gebonden inkomensoverdrachten in 1991*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- ProRail (2016). *ProRail jaarverslag 2014*. Geraadpleegd 8 november 2016 via https://www.prorail.nl/sites/default/files/jaarverslag_2014.pdf
- Raffinetti, E., E. Silerti en A. Vernizzi (2015). On the Gini coefficient normalization when attributes with negative values are considered. In: *Statistical Methods & Applications*, jg. 24, nr. 3 p. 507-521.
- Ras, M., E. Eggink, E. van Gameren en I. Ooms (2006). *Uitgerekend wonen. Een model voor de vraag van huishoudens naar wonen en de gevolgen van beleidswijzigingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ras, M., E. Pommer en K. Sadiraj (2014). *Kostenverschillen in de jeugdzorg. Een verklaring van verschillen in kosten tussen gemeenten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rele, H. ter (2005). *Measuring lifetime redistribution in Dutch collective arrangements*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Rele, H. ter en G. van Steen (2001). *Housing subsidisation in the Netherlands. Measuring its distortionary and distributional effects*. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB Discussion paper 002).
- Ruitenbergh, L., F. de Kam, E. Pommer (1989) *Profijt van de overheid in 1983*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Schilder, Frans en Johan Conijn (2015). *Middeninkomens en het middensegment. De ontbrekende schakel op de woningmarkt*. Amsterdam: Amsterdam School of Real Estate (ASRE research paper 2015-10).
- Schroten, Arno, Huib van Essen, Sanne Aarnink, Erik Verhoef en Jasper Knockaert (2014). *Externe en infrastructuurkosten van verkeer. Een overzicht voor Nederland in 2010*. Delft: CE Delft.
- SCP (1981) *Profijt van de overhead in 1977*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SER (2016). *Persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Simons, H.C. (1938). *Personal income taxation and federal tax reform*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smeeding, T.M. en D.H. Weinberg (2001). Toward a uniform definition of household income. In: *Review of Income and Wealth*, jg. 47, nr. 1, p. 1-24.
- Sobel, R. (2004). Welfare economics and public finance. In: J.G. Backhaus en R.E. Wagner (red.), *Journal of public finance*. New York: Springer.
- Staatsblad (2002). Grondwet, herziening 2002. In: *Staatsblad 200*, 2 mei 2002.
- Strien, Ferdinand van en Rita Bhageloe-Datadin (2015). *Ontwikkeling en financiering van de zorglasten sinds 2006*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Tiessen-Raaphorst, A. (2015). *Rapportage sport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tiessen-Raaphorst, A. en A. van den Broek (2016). *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- TK (1992/1993). *De hoogte van het huurwaardeforfait in de inkomstenbelasting*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1992/1993, 22 859, nr. 1.
- TK (2010/2011). *Integrale visie op de woningmarkt*. Brief van de minister van Binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties, vergaderjaar 2010-2011, 32 847, nr. 1.
- TK (2014/2015). *Jaarverslag en slotwet Infrastructuurfonds 2014*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/2015, 34 200 A, nr. 1.
- Turkenburg, M., L. Herweijer, J. Dagevos, I. Andriessen en L. van den Bulk (2013). *De studie waard*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- UN (2000) *Classifications of expenditure according to purpose*. New York: United Nations.
- Urban, I. (2009). *Kakwani decomposition of redistributive effect. Origins, critics and upgrades*. Verona: Society for the Study of Economic Inequality (Ecineq working paper 2009-148).
- Veldkamp, G.M.J. (1978). *Afscheid van de verzekeringsgedachte. Over het oneigenlijk gebruik van het begrip verzekering in het Nederlands systeem van sociale zekerheid (oratie Leiden)*. Deventer: Kluwer.
- Verbist, G., M. Förster en M. Vaalavuo (2012). The impact of publicly provided services on the distribution of resources. Review of new results and methods. Paris: OECD Publishing (OECD Social, Employment and Migration Working Papers 130). <http://dx.doi.org/10.1787/5k9h363c5szq-en>
- Vrooman, J.C. (2009). *Rules of relief. Institutions of social security, and their impact*. The Hague: The Netherlands Institute for Social Research | SCP.
- VROM (1989). *Volkshuisvesting in de jaren negentig*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer/Sdu.
- VVD en PVDA (2012) *Bruggen slaan: regeerakkoord: regeerakkoord vvd-pvda*. Geraadpleegd op 11 januari 2016 via www.parlement.com.
- vws (2014). *Internetbericht verdeling macrobudget Wmo 2015*. Bijlage bij de Kamerbrief van 29-05-2014 over de financiële duidelijkheid voor gemeenten.
- vws (2015). *Toekomstvast langdurige zorg en ondersteuning*. Kamerbrief van 04-12-2015.

- Werfhorst, H.G. van de en J.J.B. Mijs (2010). Achievement inequality and the institutional structure of educational systems. A comparative perspective. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 36, p. 407-428.
- Wildeboer Schut, J. en S. Hoff (2016). *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wildeboer Schut, J.M., J.C. Vrooman en P.T. de Beer (2000). *De maat van de verzorgingsstaat. Inrichting en werking van het sociaaleconomisch bestel in elf westerse landen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wirtz, F., M. Aartsen, M. Visser en D. Deeg (2012). *Sport en eenzaamheid. Individuele en groepssport en de relatie met emotionele en sociale eenzaamheid bij ouderen*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam (LASA-rapport).
- Wouterse, B., H. ter Rele en D. van Vuuren (2016). *Financiering van de zorg op de lange termijn*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- WRR (2016). *Middenklasse onder druk?* Geraadpleegd 12 december 2016 via <http://www.wrr.nl/projecten/project/article/middenklassen-onder-druk/>

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2017

- 2017-1 *Grenzen aan de eenheid. De beleving en waardering van diversiteit en inclusiviteit onder medewerkers van Defensie* (2017). Iris Andriessen, Wim Vanden Berghe en Leen Sterckx. M.m.v. Jantine van Lisdonk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0814 1
- 2017-2 *Wie maakt het verschil? Sociale ongelijkheid in condities en consequenties van informele hulp. Oratie.* (2017). Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0752 6
- 2017-3 *Langer zelfstandig. Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg* (2017). Cretien van Campen en Jurjen Iedema (SCP), Marjolein Broese van Groenou (VU-LASA) en Dorly Deeg (VUMC-LASA). ISBN 978 90 377 0817 2
- 2017-5 *Voorzieningen verdeeld. Profijt van de overheid* (2017). Martin Olsthoorn, Evert Pommer, Michiel Ras, Ab van der Torre en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0821 9
- 2017-6 *Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen* (2017). Ria Vogels, Simone de Roos, Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0819 6
- 2017-7 *First steps on the labour market* (2017). Ans Merens, Freek Bucx en Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0822 6
- 2017-8 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0818 9 (pdf)
- 2017-9 *Kwestie voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017* (2017). ISBN 978 90 377 0770 0 (pdf)

Digitale publicaties 2017

- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015 (onepager)*. Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0824 0, publicatiedatum 23-1-2017
- Eerste treden op de arbeidsmarkt (digitaal magazine)*. Ans Merens, Freek Bucx, m.m.v. Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0823 3, publicatiedatum 31-1-2017

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloin (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2

- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland (2016).* Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland (2016).* Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (pdf)
- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel (2016).* Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putters. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland (2016).* Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014 (2016).* Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (pdf)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen (2016).* Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie (2016).* Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie (2016).* Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences (2016).* Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp (2016).* Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (pdf)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes (2016).* Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (pdf)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp (2016).* Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (pdf)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden (2016).* Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (pdf)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het scp (2016).* Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (pdf)
- 2016-17 *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening (2016).* Annet Tiessen-Raaphorst en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0795 3 (pdf)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn (2016).* Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (pdf)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen (2016).* Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (pdf)
- 2016-20 *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent (2016).* J.C. Vrooman. ISBN 978 90 377 0799 1
- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland (2016).* Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0
- 2016-22 *De dorpsse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners (2016).* Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (pdf)
- 2016-23 *Aanbod van arbeid (2016).* Patricia van Echtel, Simone Croezen, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink, m.m.v. Lucille Mattijssen. ISBN 978 90 377 0801 1

- 2016-24 *Beleidssignalement. Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens (2016)*. Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0803 5 (pdf)
- 2016-25 *Gemeentelijke prestaties gemeten. Een vooronderzoek naar de meting van prestaties van de lokale overheid op gemeentelijk niveau (2016)*. Evert Pommer en Ingrid Ooms. ISBN 978 90 377 0804 2 (pdf)
- 2016-26 *Nieuwe Spaanse migranten in Nederland (2016)*. Mérove Gijsberts, Marcel Lubbers, Fenella Fleischmann, Mieke Maliepaard en Hans Schmeets. ISBN 978 90 377 0805 9 (pdf)
- 2016-27 *Zorg en onbehagen in de bevolking (2016)*. Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0807 3 (pdf)
- 2016-28 *Wikken en wegen in het hoger onderwijs. Over studieloopbanen en instellingsbeleid (2016)*. Lex Herweijer en Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0806 6
- 2016-29 *Beperkt in functie. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname van mensen met gezondheidsbeperkingen (2016)*. Redactie: Maroesjka Versantvoort en Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0808 0
- 2016-30 *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen met beperkingen beïnvloeden (2016)*. Maaïke den Draak, Anna Maria Marangos, Inger Plaisier, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0811 0
- 2016-31 *De toekomst tegemoet. Sociaal en Cultureel Rapport 2016 (2016)*. Redactie: Andries van den Broek, Cretien van Campen, Jos de Haan, Anne Roeters, Monique Turkenburg en Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0544 7
- 2016-32 *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken (2016)*. Redactie: Willem Huijnk en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0812 7
- 2016-33 *Emancipatiemonitor 2016 (2016)*. Wil Portegijs (scp) en Marion van den Brakel (cbs) (red.). ISBN 978 90 377 0813 4

Digitale publicaties 2016

- Armoede in kaart 2016 (card stack)*. Stella Hoff, Jean Marie Wildeboer Schut, Benedikt Goderis, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0809 7, publicatiedatum 27-9-2016
- Media:Tijd in kaart (card stack)*. Annemarie Wennekers, Jos de Haan en Frank Huysmans. ISBN 978 90 377 0815 8, publicatiedatum 20-12-2016
- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014 (onepager)*. Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0784 7, publicatiedatum 25-4-2016

Overige publicaties 2016

- Burgerperspectieven 2016 | 1 (2016)*. Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 2 (2016)*. Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4
- Burgerperspectieven 2016 | 3 (2016)*. Paul Dekker, Lisanne de Blok en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0810 3
- Burgerperspectieven 2016 | 4 (2016)*. Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0816 5

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt jaarlijks zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30-15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30- 15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30-15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

MAANDAG 3 APRIL 2017

TIJD	CONTACT	LOCATIE	ONDERWERP
09.45 uur	IS + bureau	Kamer IS	Overleg
10.00-12.30 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir SCP (10-11u)	SK	Overleg -Dir SCP -Verhaal -Communicatie
12.30-13.00 uur		Kamer IS	Lunch
14.30-17.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten + Dir PBL (14.30-15.30u)	SK	Overleg -Dir PBL -Klimaat
Aansluitend			Diner
18.00-19.00 uur	IS + MR, SB, AP, JK en secondanten	Kamer IS	Overleg

